

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi

Journal of Ottoman Legacy Studies

e-ISSN: 2148-5704

Cilt 11, Sayı 30, Temmuz 2024 / Volume 11, Issue 30, July 2024

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş/Received: 20.02.2024
Kabul/Accepted: 01.06.2024
DOI: 10.17822/omad.1440106

Atf/Citation: Bayram, Ümmügülsüm Filiz. "1787-1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya Savaşı'nda Stratejik Bir Oluşum: Kuban Hanlığı". *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* 11/30 (2024): 475-497.

Ümmügülsüm Filiz BAYRAM

(Dr. Öğr. Üyesi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi / Türkiye, filizbayram@gmail.com, 0000-0002-3350-1261

1787-1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya Savaşı'nda Stratejik Bir Oluşum: Kuban Hanlığı

A Strategic Formation in the 1787-1792 Ottoman-Russian and Austrian War: Kuban Khanate

Öz: Rus Çarlığı'nın Kafkasya ve Balkanlar'a doğru yayılma planının bir sonucu olarak 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra bağımsız bir Kırım Hanlığı kuruldu. Rusya'nın Osmanlı Devleti aleyhine genişleme çabaları Bâbiâlî tarafından dikkatle takip ediliyordu. 1783 yılında Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi iki devlet arasındaki gerilimi oldukça artırdı. Kırım'ın işgalinden dört yıl sonra 1787 yılında Osmanlı Devleti ve Rus Çarlığı arasında 18. yüzyılın son savaşı başladı. Osmanlı Devleti, Kırım'ın bağımsız olmasından sonra Kuzeydoğu Karadeniz topraklarındaki savunma hattını güçlendirme çalışmaları yapıyordu. 1787-1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya Savaşı başladığında buradaki kabilelerin Rus tarafına geçmesini engellemek ve güçlü bir savunma yapabilmek için yeni bir strateji geliştirdi. Bu strateji doğrultusunda Kuban Hanlığını ihdas etti ve Kırım giraylarını bu hanlığın başına getirdi. Çalışmamız, Kuban Hanları olarak Kırım giraylarının Osmanlı İmparatorluğu'ndaki rollerini, Osmanlı ordusunda "sultan" olarak verdikleri son hizmetlerine odaklanarak incelemektedir. Bu çerçevede Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri gücünü artırmak için yaptığı stratejik hamle bağlamında bölgede yaşayan toplulukların bu mücadeledeki rollerinin anlaşılması hedeflenmiştir. Makalemizde, bölgenin savaş öncesi durumu ve Kuban Hanlığını oluşturan Nogaylar hakkında kısaca bilgi verildi. Ardından Kuban Hanları Şahbaz Giray Sultan ve Baht Giray Sultan'ın 1787-1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya Savaşı sırasındaki faaliyetleri anlatıldı. Kırım giraylarının Osmanlı ordusundaki hizmetleri, arşiv belgeleri, Osmanlı kronikleri ve araştırma eserlerinden istifade edilerek ele alındı.

Anahtar Kelimeler: Kuban Hanlığı, Şahbaz Giray, Baht Giray, Osmanlı Devleti, Rusya, Avusturya

Abstract: As a result of the Russian Tsardom's plan to expand into the Caucasus and the Balkans, an independent Crimean Khanate was established after the Treaty of Küçük Kaynarca in 1774. Russia's efforts to expand against the Ottoman Empire were carefully monitored by the Babiali. In 1783, Russia's annexation of Crimea increased the tension between the two states considerably. Four years after the occupation of Crimea, the last war of the 18th century broke out between the Ottoman Empire and the Russian Tsardom in 1787. After the independence of Crimea, the Ottoman Empire was working to strengthen the defense line in its territory in the Northeastern Black Sea. When the 1787-1792 Ottoman-Russian and Austrian War began, the Empire developed a new strategy to prevent the tribes here from crossing over to the Russian side and to mount a strong defense. In line with this strategy, the Empire created the Kuban Khanate and appointed the Crimean Girays as the head of this khanate. Our study explores the roles of the Crimean Girays as Kuban Khans in the Ottoman Empire, focusing on their last service as "Sultans" in the Ottoman army. In the context of knowing the strategic move made by the Ottoman Empire to strengthen its military power, it is aimed to understand the roles of the communities living in the region in this struggle. In our article, the pre-war situation of the region and the Nogais forming the Kuban Khanate were briefly introduced. Then the activities of the Kuban Khans Şahbaz Giray Sultan and Baht Giray Sultan during the Ottoman-Russian and Austrian War of 1787-1792 were described. The services of the Crimean Girays in the Ottoman army were discussed by utilizing archival documents, Ottoman chronicles and research works.

Key Words: Kuban Khanate, Şahbaz Giray, Baht Giray, Ottoman State, Russia, Austria

Extended Abstract

The ethnic composition of the Nogai is said to be descended from the Mangits and Kipchaks. Until the 13th century, the Nogai lived as nomads in the area known as the ancient Kipchak region. By the 18th century, the region - north of the Kuban River-, excluding the Taman Peninsula, became a Nogai homeland through migrations. Since the Nogais living in the Kuban region were under the rule of the Crimean Khanate during this period, the Ottoman Empire considered the administration of the Nogais as an internal matter of Crimea and did not intervene in the relations between the two sides except in matters concerning its own security. After the independence of Crimea, the Ottoman Empire found itself having to deal directly with the Nogai and other tribes living in the Kuban region, protecting and mobilizing them, and organizing efforts to create a common line of defense against Russian aggression.

The Russian side also promised protection and support to the Nogais in the region to get them onside against the Ottoman Empire. As a result of the negotiations, the Treaty of Karasubazar was signed in November 1772 between the Russians, Tatars and the Shirin tribe. In 1774, Crimea became an independent khanate with the Treaty of Kucuk Kaynarca. The period until 1783, when the Russians annexed Crimea, was characterized by internal conflicts. In the contest between Şahin Giray and Devlet Giray, Şahin Giray, bolstered by Russian support, ascended to the position of Khan of Crimea. In fact, the Crimean Khanate came under the control of the Tsarina from this year. After that, Russia claimed that the Nogais and Circassians were its subjects to dominate the whole Caucasus.

After the Treaty of Küçük Kaynarca, the Ottoman Empire established close relations with the tribes in the region against the Russian threat. Since the southern parts of the Kuban were Ottoman territory, the Sogucak Fortress was activated and Ferruh Ali Pasha was sent to the region as the guard of Sogucak on December 25, 1781.

The Ottoman Empire appointed Shahbaz Giray, one of the Crimean Girays, as the Kuban Khan, believing that it would be more beneficial for the communities in the Kuban, such as Circassians, Tatars and Abaza, to fight under a leader. Shahbaz Giray was the third son of Aslan Giray, and during his father's reign, he was appointed as the commander of Yedisian. Shahbaz Giray, who had held important positions in the Crimean Khanate since his childhood, was appointed Khan of Kuban in October 1787.

The Tatar and Circassian communities were to fight alongside the Ottoman forces in this war, with the primary objective being the liberation of Crimea. According to the plan, Shahbaz Giray was to depart from Istanbul, spend the winter in the Bucak region, gather the Tatars under his command and cross the Kuban in the spring. He was also to make raids into the enemy lands to wear them down and help in the defense of the Ozi Fortress. When Austria entered the war on the side of Russia, he stayed in Bucak, and with the forces of 40,000 Tatars he gathered, he had shown great merits in the defense of Iasi and Bucharest.

After the loss of the fortresses of Iasi and Khotin and the failures at the front, some officials sent negative news about Shahbaz Giray to the center. Furthermore, Shahbaz Giray proved ineffective in the defense of Özi as anticipated. Consequently, due to these developments, Shahbaz Giray was relieved of his duties, and Baht Giray, who had declared his intention to proceed to Özi, was appointed as the Khan of Kuban.

Baht Giray Sultan was the eldest of the Crimean Giray khanzades. He was also a popular, brave and respected sultan among the Tatars. For this reason, he was ordered to go to Ozi with his forces without coming to Istanbul and receiving the khanate menşur, and he was informed that the necessary formalities would be sent to him later.

He captured Özi in January 1789. Baht Giray, however, failed to reach Özi in time for its defense, which had been the primary reason for his appointment as Khan. This time, the Sultan,

who arrived at Ismail on schedule, successfully defended the Ismail Fortress alongside Gazi Hasan Pasha of Jazayirli, resulting in a defeat for the Russians in front of the fortress.

During Yusuf Pasha's reappointment as grand vizier, the sultans appointed by Baht Giray Khan in the region were preparing for defense against the Russian attacks on Machin and Babadagi and conducting reconnaissance and intelligence activities. In this context, we come across Cengiz Mehmed Giray Sultan, Gazi Giray Sultan and Hacı Giray sultans appointed by Baht Giray Sultan. The Sultan, who participated in the meşveret councils convened under the chairmanship of the Grand Vizier, was consulted for his opinions and new measures were taken in line with the news he received.

Upon the course of the war, Baht Giray Sultan informed the parliament that peace should be made as soon as possible. As the Russians also wanted to make an agreement, he signed an eight-month truce treaty with the Russians on July 31, 1791. With this truce, the Abaza and Circassian tribes were informed that the Russians would not attack, and they were told not to attack the Russian borders and to rest for a while.

Baht Giray Sultan was staying at his farm in Rumelia with the title of Kuban Khan after the Treaty of Iasi, Melek Mehmed Pasha, who was the grand vizier after Yusuf Pasha, invited Baht Giray Sultan to Dersaadet and asked for his opinion on the Caucasus region. While in Rumelia, he was deposed from the Kuban Khanate and exiled to Crete on July 24, 1792 after the Tatars in the Sultan's entourage plundered the region they were in.

The Ottoman Empire's establishment of the Kuban Khanate, which brought the communities in the region under the rule of a leader, strengthened the defense capacity of the Ottoman army. At the end of the 18th century, the Ottoman Empire was unable to retake an important target such as Crimea in the power struggle with the Russian Tsardom, but cooperation with the tribes in the region gave the Ottoman Empire a significant advantage.

Giriş

Kuban bölgesi, Güney'de Kafkas sıradağları, Kuzey'de Ten Nehri havzası, Doğu'da Terek Nehri havzası ve Batı'da Karadeniz ve Azak Denizi ile çevrili bir alandır. Bu bölge, adını ortasından geçen Kuban Nehri'nden almaktadır.¹ Kuban Nehri, Rusya'nın Batı Kafkasya bölgesinden doğuya doğru akarak Azak Denizi'ne ulaşır. Uzunluğu 870 km'dir. Nehrin vadilerinden geçen toprakların kalitesi oldukça yüksektir. Kuban Nehri, Taman Yarımadası'nın yakınında iki kola ayrılır. Bu kollardan biri Karadeniz'e, diğeri ise Azak Denizi'ne dökülür. Nehrin, yağmur ve kar sularının etkisiyle taşması sonucu Çerkezistan tarafı bataklığa dönüşür bu da Rus ordusunun bölgede ilerlemesini zorlaştıran doğal engellerden birini oluşturur.²

13. yüzyıla kadar eski Kıpçak arazisi olarak bilinen bölgede göçebe olarak yaşayan³ Nogaylar bu dönemde Kuzey Dobruca'da bulunan İsakçı mahalli ile Demirkapı arasındaki sahaya yerleşmişlerdi. En güçlü oldukları dönemlerde ise Emba Nehri'nden Tuna Nehri'ne kadar olan sınırlar arasında yaşamışlardı.⁴ Nogayların etnik yapı olarak Mangıt ve Kıpçaklardan geldiği söylenmektedir.⁵

¹ İsmail Bülbül, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Kuban Boyunda Siyaset, Etnik Yapı ve İktisat", *Vakanivis*, Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/International Journal of Historical Researches, 2, Kafkasya Özel Sayısı/Special Issue on Caucasia, (2017): 2, 74.

² Edmund Spencer, *Türkiye, Rusya Karadeniz ve Çerkezistan*, çev. Dilek Cenkçiler (Ankara: TTK Yay., 2014), 259.

³ Nogay Tatarları yarımadaının dışında Moskova Devleti'ne ve Çerkes diyarına yakın sınırlarda bulunuyorlardı. Ülkelerinin bir kısmı Asya'da bir kısmı da Avrupa'daydı, Mehmet Alpargu, *Nogaylar*, (İstanbul: Değişim Yay., 2007), 87; Sami Nogay, *Nogay Türkleri* (Ankara: Ayrıntı Basımevi, 1997), 9.

⁴ Mehmet Ali Ekrem, "Kırım ve Nogay Türklerinin Osmanlı Devrinde Dobruca'ya ve Tüm Rumeli'ye Geçmeleri ve Yerleşmeleri" *Kongreye Sunulan Bildiriler İçinde III* (Ankara: VIII. Türk Tarih Kongresi, 1976) 1601.

⁵ Alpargu, *Nogaylar*, 12, 29.

Nogay Ordası'nın bir bütün devlet olması 17. yüzyılın ortalarında tamamlanmıştı. Merkezini yok olması ve bazı Nogay göçebelerinin bir araya gelmesiyle birkaç yeni orda kurulmuştur. Bunlardan Yedisan, Yedişkul, Cemboyluk, Bucak ve Kuban ordaları kalabalık ve uzun ömürlü olmuştu. Kırım Hanlığının temel saldırı gücünü de bu Nogaylar oluşturmuştu. Bir kısım Nogaylar ise Astarhan'a yerleşerek Moskova himayesine girmişti. 18. yüzyıla gelindiğinde Kuban Nehri'nin kuzeyinde bulunan saha, Taman Yarımadası hariç, aldığı göçlerle Nogay yurdu hâline gelmişti.⁶ Kuban boyunda yaşayan Nogaylar zaman zaman isyan etmiş olsalar da çoğunlukla Kırım Hanlığı ve Osmanlı Devleti'nin çıkarları doğrultusunda hareket etmişlerdi.⁷

Bu coğrafyada bulunan Ten Kazakları, Ruslar ve Gürcüler hâkimiyet sahaları olarak gördükleri bölgeyi ele geçirmek için Kuban'daki Nogaylara çeşitli müdahalelerde bulunmuşlardı. Osmanlı Devleti ve Kırım hanları bu saldırıları durdurmak ve güvenliği sağlamak amacıyla Kuban Nehri boyunca çeşitli boyut ve sağlamlıkla taş ve toprak kaleler inşa etmişlerdi. İçlerine Osmanlı birliklerinin yerleştirilen bu kalelerin etrafına ise Nogay ve Tatar göçmenleri iskân edilmişti.⁸

Osmanlı Devleti Nogayların iskân edilmesini ve idaresini Kırım'ın iç meselesi olarak değerlendirmiş, iki taraf arasındaki ilişkilere müdahale etmekten kaçınmıştı. Yalnız güvenliğini ilgilendiren durumlar söz konusu olduğunda konuya dâhil olmuştu.⁹ Osmanlı Devleti Kırım'ın bağımsız olmasından sonra Kuban bölgesinde yaşayan Nogaylar ve diğer kabilelerle bizzat ilgilenmek durumunda kalmış, Rus saldırılarına karşı onları koruyup örgütleyerek ortak bir savunma hattı oluşturma çalışmalarında bulunmuştu.¹⁰

Kırım Hanlığı 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'yla bağımsız olmuş aradan geçen çalkantılı yıllardan sonra 8 Nisan 1783 tarihinde Karasu Beyannamesi'yle Rusya tarafından ilhak edilmişti. Bu beyanname ile sadece Kırım Hanlığı değil, Kuban tarafı da Rusya topraklarına dâhil edilmişti. Aslında Ruslar 1774-1783 yılları arasında geçen dokuz yılın her aşamasını titizlikle planlamış ciddi bir diplomasi yürüterek bu başarıyı elde etmişlerdi.¹¹ Bu planın merkezinde ünlü Rus generali Potemkin vardı. Onun en önemli faaliyetlerinden biri Kırım'ı kan dökmeden Rusya'ya bağlamasıdır. Potemkin II. Katerina'ya Kırım'ı Rus topraklarına katmak için uygun zamanın geldiğini anlatan bir muhtıra göndererek bu başarıyı elde etmişti.¹² Potemkin kaleme aldığı yazısında, Rusya'nın güvenliği üzerinde vurgu yaparak Çariçeyi ikna etmeye çalışmıştı. Güçlü bir Rusya için yapılması gerekenleri açıklarken, Kuban ve Buğ taraflarında Türklere karşı dikkatli olunması gerektiğini vurgulamıştı. Aynı zamanda,

⁶ Rafail Hakimov-İlyas Kemaloğlu, *Atlas Tartarica*, (İstanbul: Feriyya Yay., 2017), 274-275; Kurat, *XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki*, Akdes Nimet Kurat, *XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, (Ankara: TTK Yay., 1972), 285.

⁷ Cemal Gökçe, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğunun Kafkasya Siyaseti*. (İstanbul: Şamil Eğitim ve Kültür Vakfı, 1979), 44.

⁸ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Cevdet Askeriye (C.AS.)*, Dosya No: 449, Gömlek Nu: 41196, Tarih: 07 Recep 1197 (27 Mayıs 1784); Cengiz Fedakar, "1897-1791 Osmanlı-Rus Savaşı Öncesi Kuzey Kafkasların Tahkimi: Anapa Kalesi", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 4, (2009): 48; Bülbül, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Kuban Boyunda", 94.

⁹ Bülbül, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Kuban Boyunda", 92

¹⁰ BOA., *Cevdet Eyalet-i Mümtaze (C.MTZ.)*, Dosya No: 13, Gömlek Nu: 601, Tarih: 21 Zilkade 1201 (4 Eylül 1787); BOA., *C.MTZ.*, 17/814, Tarih: 8 Zilhicce 1201 (21 Eylül 1787).

¹¹ Mahir Aslan, "1783 Kırım'ın Rusya'ya İlhakı Sürecinde II. Katerina'nın Yunan Projesi ve Önemi", *Türk Dünyası Araştırmaları* 213, (2014): 8.

¹² Kırım'ın elde edilmesi sizi ne güçlendirecek ne de zenginleştirilecek, bunları size veremez. Size sadece huzur getirecek. Türklerle olan mücadele sizi daha da mecbur kılıyor. İnanın bu kazanımla Rusya'da hiçbir hükümdarın sahip olmadığı ölümsüz bir şöhrete ulaşacaksınız ve bu başka büyük şanlara yol açacak. Kırım ile birlikte Karadeniz'de bir tane daha devlet elde edeceksiniz. Türklerin yolunu kapatmak daha açığı, yok etmek size bağlı olacak. Kırım sakinleri bu kış seve seve Kırım'ı size getirecekler. Bu kazanım olmadığı takdirde size karşı gelecek kuşaklar şöyle diyecekler: "Çariçe yapabiliirdi ama istemedi ve kaçırdı.". Mahir Aslan, "Rusya'nın Bir Karadeniz Devleti Olması Sürecinde Grigoriy Aleksandroviç Potemkin", *Karadeniz Araştırmaları* XV/59 (2018): 96.

Kuban çevresindeki kalelerde bulunan Osmanlı askerlerinin Rusları tehdit ettiğini belirtmiş ve Karadeniz yolunun, Kırım'ın ele geçirilmesiyle açılacağına dikkat çekmişti.¹³

Rusların Kırım ve Kuban'ı topraklarına kattıklarını açıklamasının ardından Sultan I. Abdülhamid (1774-1789), devlet adamlarından konuyu gizlice ele alınmasını istemiş ve bu doğrultuda Sadrazam Halil Hamid Paşa başkanlığında meşveret toplantıları düzenlenmişti.¹⁴ Art arda yapılan meşveret toplantılarında durum değerlendirmesi yapılarak İstanbul'da bulunan Rus elçisi Bulgakov'la görüşüldü. Toplantıların sonunda durumu protesto etme kararı alan Osmanlı Devleti, Fransız elçisinin “bu tavrın doğru olmadığı” tavsiyesini vermesi üzerine kararını uygulamaktan vazgeçti.¹⁵ Meşveret toplantıları sonunda alınan kararın tam zıttı olarak 9 Ocak 1784 tarihinde Rusya'ya verilen üç maddelik *Kırım Senedi* ile; Kırım, Kuban ve Taman'daki fiili durum tanındı. Kaptanıderya Gazi Hasan Paşa, Anadolu Kazaskeri Müftizade Ahmed Efendi ve Reisülküttap Hacı Mustafa Efendi tarafından Rus elçisine verilen¹⁶ bu senet, iki taraf arasındaki sorunları çözmek yerine giderek artıracaktı.¹⁷ Osmanlı için “bardağı taşıran son damla” ise Çarıçe Katerina'nın 1787 yılının kış aylarında ele geçirilen Tatar topraklarına zafer seyahatine çıkmasıydı. Bu yolculuk sırasında Kerson Şehri'nin onur kapısı üzerine “Buradan geçerek Bizans'a” ibaresi yazılı bir levha asılmıştı. Rusların bu kadar açıkça meydan okumaları Osmanlı devlet adamlarından bazılarını öfkelenmiştir ve bu hadsizliğin karşılığının verilmesi gerektiği düşünülmüştü. Devlet adamları arasındaki en önemli isim ise Sadrazam Yusuf Paşa'ydı.¹⁸ Yapılan anlaşmalardan ve son gelişmelerden hoşnut olmayan Osmanlı, giderek artan şikâyetler sonucunda 1787 yılında Rusya'ya savaş ilan etti. Osmanlı Devleti ile ittifak içinde bulunduğu hâlde, kısa bir süre sonra Avusturya da Rusya'nın yanında savaşa dâhil oldu.¹⁹

1787-1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya Savaşı Öncesi Bölgenin Durumu

Rusya, 1768-1774 Savaşı sırasında Kırım'ı ve Kırım Hanlığının hâkim olduğu alanları ele geçirme politikasına bağlı olarak kendi tarafında olan Tatarlara himaye ve destek vadetmişti. Osmanlı Devleti'nin zayıflaması ile etkili olan bu politika bazı Tatar boylarının Rus tarafına geçmelerini sağladı. 1768-1774 Osmanlı Rus Savaşı'nın devam ettiği 1770 yılında bazı Nogay orduları Kırım Hanlığına karşı Rusya'nın yanında yer aldı.²⁰ Yedisian ve Bucak Nogaylarının Rus tarafına geçmeleri Kırım Hanlığı ile Osmanlı Devleti arasındaki bağlantıyı kopardı. Dinyester ve Dinyeper nehirleri arasındaki bölge Ruslar tarafından kontrol edildiğinden bu yıllarda Kırım Hanlığı ile Bâbiâli arasındaki ilişkiler sadece deniz yolu ile sürdürülmüştü.²¹

1770 Ekim ayının ilk günlerinde aynı zamanda Konsey danışmanı olan Veseletskiy, Berezen Nehri'nde onu bekleyen Nogay liderleriyle görüştü. Bu görüşmede Yedisian mirzalarından Can Mambet Bey Veseletskiy'e , Yedisian Nogayları ve Camboyluların, Çarıçenin himayesine girmeye hazır olduklarını ve içlerinden bir liderin bağlılıklarını bildiren

¹³ Aslan, “Rusya'nın Bir Karadeniz Olması”, 95-99.

¹⁴ Mehmet Mercan, *Katerina Tarihi* (Ankara: Nobel Kitabevi, 2010), 153-154.

¹⁵ Aslında Osmanlı Devleti'nin askerî ve ekonomik açıdan zor durumda bulunması protesto kararının uygulanmasına engel olmuştur, Serhat Kuzucu, *Kırım Hanlığı ve Osmanlı-Rus Savaşları* (İstanbul: Selenge Yay., 2013), 67.

¹⁶ Fikret Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminde Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)* (İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı Yay., 2001), 207-208.

¹⁷ Bülbül, “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Kuban Boyunda”, 97.

¹⁸ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 5* (İstanbul: Yeditepe Yay, 2005), 59.

¹⁹ Bülbül, “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Kuban Boyunda”, 97.

²⁰ Muharrem Saffet Çalışkan, “Vekâyi'nüvis Enverî Sadullah Efendi'nin Tarihinin I. Cildi'nin Metin ve Tahlili (1182-1188/1768-1774)” (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2000), 250, 289,351 (bundan Sonra Çalışkan, *Vekâyi'nüvis Enverî Tarihi'nin I. Cildi*).

²¹ Alan W. Fisher, *The Russian Annexation Of The Crimea* (Cambridge: University Press 1970), 32-37; *Kırım Tatarları* (İstanbul: Selenge Yay., 2009), 82, 1770 yılına gelindiğinde Kırım hanı Kaplan Giray Osmanlı Devleti'nin Rusların yayılmasına karşı koyamayacağını görerek Ruslarla anlaşmanın zamanının geldiğini düşünür. General Panin'in yazdığı, “Sultan Kırımîluları ve bütün Nogayları savaş ve meşru miras yoluyla değil sayısız oyunlarla hâkimiyeti altına almıştır.” sözüne karşılık verdiği cevap, “Biz Kırım Hanı ve Kırım Devleti'nin diğer liderleri ve Şirin mirzaları, Osmanlılara boyun eğmek yerine bize dost olan ve eski siyasi geleneklerimize göre hareket etmemize izin veren bir hükûmete yemin vermek istiyoruz.” demiştir.

mektubu Kont P. İ. Panin'e (1721-1789) iletmek üzere yolda çıktığını söylemişti.²² 6 Temmuz 1770 tarihinde Nogay temsilcileri ile Kont P. İ. Panin arasında dostluk antlaşması imzalandı.²³ Antlaşmada şunlar yazıyordu: “Biz Osmanlı Devleti'nden ayrılıyor ve İmparatoriçenin koruması altına teslim oluyoruz.”²⁴ Bu antlaşmanın imzalanmasında etkili olan Can Mambet Bey, bu yılı takip eden on beş yıl boyunca Rusların bölgedeki seraskeri olarak birçok hizmette bulundu.²⁵ Tatar liderlerinden oluşan bir gurup ise 1 Temmuz 1771 tarihinde Prens Dolgoruki'ye bir temsilci göndererek bağlılıklarını bildirdiler. 1771 yılının Kasım ayının sonlarına doğru Kalgay Şahin Giray'ın başkanlığında 48 kişiden oluşan kalabalık bir Tatar elçilik heyeti St. Petersburg'da Çariçe huzurunda bağlılık antlaşmasını bir kez daha tekrar etti.²⁶ 1772 Kasım'ında Ruslar, Tatarlar ve Şirin kabilesi ile Karasubazar Antlaşması'nı imzaladı.²⁷

Osmanlı egemenliğinden ayrılmak isteyen Rus taraftarı Tatarların, 1770 yılında Osmanlı yanlısı Tatarlara karşı başlattıkları mücadele 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile başarıya ulaştı. Tatar liderleri arasında yapılan seçimle Kırım hanı olan Sahib Giray kendisine kalgay²⁸ olarak, Rusların destek verdiği kardeşi Şahin Giray'ı atadı.²⁹ Bu durum Kırım halkı tarafından desteklenmedi. Kırım halkının Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmak

²² Sergey Mihayloviç Solovyev, *İstoriya Rossii s Drevneyşih Vremen*, Tom. XXVIII, K.6, Petersburg 1879, s. 654, Bu bilgiyi Rusçadan çeviren mesai arkadaşım Dr. Öğretim Üyesi Mahir Aslan'a teşekkür ediyorum.

²³ Fisher, *The Russian Annexation Of The Crimea*, 34.

²⁴ Panin ile yapılan bu anlaşmaya bağlı olarak 1770 yılında 12 bin Nogaylı Osmanlı topraklarından ayrılarak Bucak'tan Rusya'nın Kuzey ilçelerinden biri olan Tavrida Guberniya'ya göç ettiler, Nikolay Russev, “Tatari Kak-To Sovsem İşçezl”, (Poslednie Mesyatsi İstoriu Bucakskoy Ordı), Rusin: Mejdunarodniy İstoriçeskiy Jurnal, No:1 (27), Kişinev 2012, 140,141, Bu bilgiyi Rusça'dan çevirerek bana destek olan mesai arkadaşım Dr. Öğretim Üyesi Mahir Aslan'a teşekkür ediyorum; Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 5* (İstanbul: Yeditepe Yay., 2011), 660; Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu*, 403.

²⁵ Can Mambet Bey bu antlaşma ile ordusunun “Rus Çarlığıyla ebedi dostluk ve ittifak içine girdiğini ve çarlığın himâyesi altında barış içinde yaşayacaklarını” ilan ediyordu, Can Mambet Bey bu anlaşma karşılığında çeşitli ayrıcalıklar ve nakdi mükâfatlar almıştı, Fisher, *Kırım Tatarları*, 81; yalnız burada dikkat edilmesi gereken nokta Nogaylar Rusya'nın tebaası değildi. Onlar sadece Rusya'nın himayesini kabul etmişlerdi, Sevinç Aliyeva-Ali Asker, “Nogay Kıyımı: Rusya İmparatorluğu'nun Nogayları İmha Eylemi ve Günümüzdeki Yankıları”, *Uluslararası Şuclar ve Tarih* 13 (2012): 44.

²⁶ Tatarlar Ruslarla yaptıkları bu antlaşmayı, özgür ve bağımsız bir halk olarak Kırım hanını kendi aralarında serbestçe seçme, dinlerini yaşama ve askerlik görevinden muaf olma şartıyla imzaladılar, Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 667; 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'nın 3. maddesi; Kırım, Kuban, Bucak, Yedisan vs. Tatarlar, her iki ülke tarafından her türlü yabancı devletten bağımsız ve özgür kabul edileceklerdi. Cengiz Han'ın soyundan gelen hanlarının seçimlerinde özgür olacaklar iç işlerine Rusya ve Osmanlı Devleti müdahale edemeyecekler ve dinî açıdan halifeye bağlı olacaklardı. Ne Rusya ne de Osmanlı Devleti Tatar ülkesinde memur bulunduracaktı, bağımsızlıkları ve özgürlükleri bozulmayacaktı, s. 671; Fisher, *Kırım Tatarları*, 84; Aleksandr Golitsyn, 20 Şubat'ta, Bucak ve Yedisan temsilcilerinin St. Petersburg'a geldiğini ve onların konaklamaları için 86 oda tahsis edildiğini bildirmişti, Fisher, *The Russian Annexation Of The Crimea*, 36; Osman Köse, *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması* (Ankara: TTK Yay., 2020), 29.

²⁷ W. Fisher, *The Russian Annexation Of The Crimea*, 44.

²⁸ Kalgay: Kırım hanının vekiline veya veliahdına verilen ünvan. Eski kaynaklarda *kagalgay*, *kagalya*, *kalgay*, *kalga* gibi kelimeler şeklinde ifade edilirdi. 17. yüzyıla ait kaynaklarda “kagalgay” kelimesine rastlanır. Kelimenin Moğolca “büyük kapı” anlamındaki *hağalha*'dan geldiği tahmin edilmektedir. 16. yüzyılda Özbekler “veliaht” anlamında *kalgay* kelimesini kullanıyorlardı, Halil İnalıcı, “Kalgay”, *DİA* 24, (2001): 259.

²⁹ Kırım halkının bir kısmı, Rusların ülkeleri üzerindeki gerçek amacının farkında olduklarından Osmanlı Devleti ile bağlantılarının kesilmesini kabul edemiyordu. Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra Kırım uleması ve ileri gelenlerinden bazıları İstanbul'a bir heyet göndermişti. Bu heyet, Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girmek istediklerini, hanların padişah tarafından atanmasını, hutbe ve sikkenin Osmanlı padişahı adına olmasını ve Sahib Giray'a hanlık menşuru ve teşrifat gönderilmesini rica etmişlerdi. Osmanlı Devleti Küçük Kaynarca Antlaşması'na aykırı istekleri yerine getirmemiş sadece 1775 yılında Bekirpaşazade Miralem Mehmed Bey aracılığıyla Sahib Giray'a teşrifat ve menşur göndermişti, Hikmet Çiçek, “(Vekâyi'nüvis) Sadullah Enverî Efendi ve Tarihi'nin II. Cildi'nin Metin ve Tahlili (1187/1197-1774-1783)” (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi 2018), 341; Emre Nusel, “1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Kafkas Hanlıklarının Faaliyetleri” (Yüksek Lisans Tezi Trakya Üniversitesi, 2015), 27; Enverî bu durumu eserinde Şair Bâki'nin şu dizeleriyle ifade etmiştir, “Bâtil hemîşe bâtil u bî-hûdedir velî / Müşkil budur ki sûret-i Hak'dan zuhûr ide (Batıl her zaman batıldır ve faydasızdır fakat sıkıntılı olan nokta şu ki bazen Hak suretinde sanki doğruymuş gibi görünür)”, Çalışkan, “Vekâyi'nüvis Enverî Tarihi'nin I. Cildi”, 351; Sabahattin Küçük, *Bâki Divânı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, s. 260, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10596,bakidivanisabahattinkucukpdf.pdf?0; 3 Ocak 2024, saat; 08:58>.

istememesi üzerine Kefe'de bulunan Kırım hanlarından III. Devlet Giray harekete geçmiş ve halkın desteğiyle Kırım hanı seçilmişti. III. Devlet Giray Kırım hanı olduktan sonra 1775 yılı Haziran'ında Kırım kalgayı, nureddini³⁰ ve kadıaskerinin bulunduğu 200 mirzadan oluşan bir heyeti İstanbul'a gönderdi. Devlet Giray, Bâbiâli'den hanlığının tanınması yanında askerî yardım ve himaye talebinde de bulunmuştu.³¹ Çariçe, ilk başlarda Devlet Giray'ın Kırım hanı olmasına ses çıkarmamış, bu durumu Kırım'ı ele geçirmek için fırsat olarak kullanmıştı. Devlet Giray, hanlığı sırasında Ruslarla birlikte hareket eden Nogay kabilelerinin bağlılığını kazanmayı ihmal etmişti. II. Katerina bu açığı çok iyi kullandı ve Kırım Hanlığı ile mücadele etmesi için Nogay ordularından bir hükümet ihdas etti. Çariçe, Kırımlıların kendilerine bağışlanan özgürlüğe rağmen Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmakta ısrar etmeleri üzerine Şahin Giray'ı Nogay hükümetinin başına Kuban Hanı olarak seçti.³² Can Mambet Bey'i de idari işlerde yardımcı olması için yanına verdi. 1776 yılında Çariçe bu kuvvetlere Kırım'ın istila edilmesi emrini gönderdi.³³ 1777 yılında Şahin Giray Nogayların yardımıyla Kerç'i ele geçirerek Kefe'ye oradan da merkez Bahçesaray'a ilerledi.³⁴ Kırım Hanlığı için verilen mücadelede 1778 yılına gelindiğinde Rusların desteğini alan Şahin Giray tekrar Kırım tahtına oturmuş, Nisan ayında ise elçilerini İstanbul'a göndermişti.³⁵ Osmanlı Devleti 1779 yılında Rusya ile imzaladığı Aynalıkavak Antlaşması'yla Şahin Giray'ın hanlığını tanıdı. Kırım Hanlığı her ne kadar bağımsızlığını ilan etse de bu yıldan itibaren bölgede bulunan Rus generaller vasıtasıyla yarımadanın tamamı ile komşu bölgeler Çariçenin kontrolü altına girmişti. Kırım Hanlığının bağımsız olmasından sonra Rusya, bütün Kafkasya'ya hâkim olabilmek için Nogayların ve Çerkeslerin kendi tebaaları olduğunu iddia etti.³⁶

Osmanlı Devleti Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra bölgedeki kalelerin güçlendirilmesi ve tamir edilmesi işlerini hızlandırmıştı. Aynı zamanda Rus tehlikesine karşı bozkırı bizzat idare etmek için bölgedeki kabilelerle yakın ilişkiler kurdu. Osmanlı Devleti, Ruslarla Kuban bölgesindeki çekişmeler üzerine Kafkasya'nın güneyinde yer alan ve Azak Denizi'nden başlayarak Doğu Karadeniz'de Kuban Nehri boyunca uzanan çeşitli büyüklükteki

³⁰ Kırım hanının 2. veliahdı, Nogaylarda II. veliahdın ünvanı "nuradin" idi, geleceğe göre han ölünce yerine kalgay geçer boşalan kalgaylık makamına ise nureddin geçerdi, İnalçık, "Kalgay", 259.

³¹ Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu*, 26, bu heyet Osmanlı Devleti'ne Rusların Kaynarca Antlaşması'na aykırı davranarak yetkilerini aştıklarını gösteren bir delildi ve Osmanlı Devleti'nin elini güçlendirmiştir.

³² Fisher, *The Russian Annexation Of The Crimea*, 66-70; Kabile reislerinin han seçme hakları Kırım Hanlığının düzeninin bozulmasına neden olmuş, Ruslar bu sayede 1760 ve 1770 yıllarındaki zaferlerini elde etmişlerdi. Şahin Giray Kırım tahtına geçtikten sonra Karaçi beylerinin seçime katılma haklarını ortadan kaldırarak Mart 1777 yılında Bahçesaray'da bütün bey, mirza ve zadeğânın biat yeminine; "Hanların ilerideki seçimi aramızda bölünme ve kavgalara sebep olacağından, biz sahib-i taht hanın oğulları arasında tahta geçecek olanı seçmesini istiyoruz." cümlesini eklemişti. Şahin Giray bu yeminle tahta bundan sonra sadece hanın çocuklarının geçmesine olanak sağladı, *Kırım Tatarları*, 93.

³³ II. Katerina 1776 yılında General Potemkin'i Kafkasya'nın işgali için ordunun başına getirmişti. Potemkin Rusya'nın ekonomik ve politik başta olmak üzere her açıdan gelişimi için Kırım'ın Rusya'ya bağlı olması gerektiğine inanıyordu. Bu konuda Çariçeyi de ikna ederek Kırım'ı ve Kafkasya'yı Rus topraklarına katma projesinin yürütücülüğünü üstlenmişti, Aslan, "Rusya'nın Bir Karadeniz Devleti Olması", 95.

³⁴ Fisher, *Kırım Tatarları*, 90.

³⁵ Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Şahin Giray'ın hanlığına dair yapılan çekişmelerde 1782 yılında Şahin Giray'ın kardeşi Bahadır Giray; kardeşleri Arslan Giray ve Mehmed Giray ile birlikte Osmanlı paşalarının da desteğiyle Kırım Hanlığı için mücadele etmişti. Bir süre hanlığı ele geçiren Bahadır Giray Rusların müdahale etmesiyle tahttan feragat etmiş yerini tekrar Şahin Giray'a bırakarak kardeşleri ile birlikte geldikleri Kuban bölgesine gitmek zorunda kalmıştı, Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu*, s. 38.

³⁶ Kırım'ın merkezi Bahçesaray'da bulunan Rus Tercüman Kutlubitsky bu konuyla ilgili gönderdiği mektupta şunları yazıyordu; "Yedisian mirzalarından Temir Sultan'a Kırımlılar arasında Rusya'ya karşı herhangi bir kötü niyet olup olmadığını sorduğumda mirza, Yedisian ve Cambul Ordularının Kırım'dan ayrılmasından sonra bu kadar zayıf kalmışken, Kırımlılar Rusya'ya karşı zararlı bir şey düşünebilir mi? Kırımlıları, diğer orduların Rusya ile dostluk ve ittifaka girdiği koşulların aynısını kabul etmeye ikna etmek için Bahçesaray'da yaşıyoruz.", Sergey Mihayloviç Solovveyev, *İstoriya Rossii s Drevneyşih Vremen*, Tom. XXVIII, K.6 (Petersburg 1879), 654; Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu*, 30.

kalelerden oluşan savunma hattını güçlendirmeye başladı.³⁷ Küçük Kaynarca Antlaşması gereğince Kuban'ın güney tarafları Osmanlı toprakları olarak kaldığından burada bulunan Soğucak Kalesi aktif hâle getirildi. 25 Aralık 1781 yılında Soğucak muhafızı olarak Ferruh Ali Paşa'nın atanmasına kadar, Zanoğlu Mehmed Giray burada muhafız kaymakamı olarak görev yaptı.³⁸

Ferruh Ali Paşa göreve geldikten sonra sınır boyundaki kalelerin güçlendirilmesi ve tamir edilmesi yanında Rus tehlikesine karşı kabileleri örgütleme faaliyetlerini de bizzat yürüttü. Burada Anapa adında yeni bir kale inşa edildi. Kafkas kabileleriyle irtibat kuruldu ve onların Osmanlı Devleti'ne olan bağlılıklarını güçlendirmek için çeşitli çalışmalar yapıldı.³⁹ Bu sırada Rus tarafı da boş durmamış Mayıs 1783'te Pavel Potemkin, emrindeki generallerden Suvorov ve Yelagin'i, Rus hâkimiyetini Nogaylara kabul ettirmek üzere Kuban ve Taman'a göndermişti.⁴⁰ Suvorov, Nogay mirzalarını bir araya getirerek onlara Şahin Giray'ın Kırım Hanlığı üzerindeki tüm haklarını bıraktığını ilan etmiş ve mirzalardan Çariçeye bağlılık yemini etmelerini istemişti.⁴¹ Bu ilanın ardından Suvorov'un karargâhında Çariçenin şerefine büyük bir şölen düzenlenerek kutlama yapılmıştı. Bu şekilde bağımsızlıklarını kaybeden Tatarlar bir süre sonra Rusya tarafından Ural bozkırına göçe zorlanmış ve çeşitli baskılarla yurtlarından çıkarılmıştı.⁴² Hanlığı elinden alınan Şahin Giray ise bağımsız davranarak bu defa Ruslara karşı mücadele etmiş ve Taman tarafında bağımsızlıkları için mücadele veren kabilelerin başına geçmişti.⁴³ 1783 Ağustos ayında Rus ordusu karşısında hiçbir şansı olmayan yaklaşık 3000 Nogay, bağımsızlık mücadelesi verdikleri sırada büyük bir katliama uğradı. Buradan kurtularak güneye kaçmayı başaran Nogaylar ise Çerkeslerin yardımıyla Yeisk kasabasına yerleşti. Aralık 1783'te ise 4000 kadar Nogay ailesi, Rus saldırısından korkarak Osmanlı topraklarına göç etmiş ve Soğucak'ta bulunan Ferruh Ali Paşa'ya Hacılar bölgesinde yerleşmek istediklerini bildirmişlerdi.⁴⁴

Ferruh Ali Paşa Ruslardan kaçarak göç eden Tatar ve Nogaylardan iki bin kişiyi Hacılar Kalesi'ne, on bin kişiyi Hatukay yöresine, on bin kişiyi ise Anapa Kalesi'ne iki saatlik mesafede bulunan bir alanda iskân etti. Bu sırada Soğucak Seraskeri Ferruh Ali Paşa ile Gürcü Emni Süleyman Paşa Nogay Ordularına Osmanlı Devleti'nin tebaası oldukları ve sultanının koruması altında bulduklarını söylüyordu.⁴⁵

Nogayların Güney Kafkasya'ya yerleştirilmesi ile hem Osmanlı Devleti'ne olan bağları güçlendirilmiş hem de bölgenin güvenliği sağlanmıştı. Ferruh Ali Paşa'dan sonra gelen Bicanzade Ali Paşa ve İpeklizade Mustafa Paşa bölgenin tahkimine devam etmişlerdi. Sultan I.

³⁷ Bu kaleler, düşman taarruzunu zorlaştıran bataklık ve dağlık alanlar gibi doğal engellerle çevriliydi, Hakan Engin, "1787-1792 Osmanlı, Rus-Avusturya Harpleri Sırasında İbrail Kalesi" (Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi 2013), 7; Gökçe, *Kafkasya ve Osmanlı*, 45.

³⁸ Daha önceki çalışmalarda "Ferah Ali Paşa" olarak yazılan bu isim arşiv belgelerinde "فرح" şeklinde yazılmıştır. Osmanlıca sözlüklerde bu kelime bulunan re "ر" harfinin üzerinde şedde "◌" ve ötre "◌" işaretleri yazılmıştır. Ayrıca arşiv belgelerine ait özetlerde de bu isim "Ferruh" şeklinde okunmuştur. Bu bilgileri dikkate alarak Soğucak muhafızının adını "Ferruh Ali" şeklinde yazmayı uygun buldum. Ferruh Ali Paşa'nın görevi sadece Soğucak Kalesi'ni tamir ve tahkim etmek değildi. Bölgedeki gelişmeleri yakından izlemek ve burada yaşayan toplulukların Osmanlı Devleti'ne sadakatlerini artırmaktı; Zübeyde Güneş Yağcı, "Osmanlı Devleti'nin Kuzey Kafkasya Siyaseti: Çerkezlerden Bağlılık Senedi Alınması" *Karadeniz* (2009): 99-100.

³⁹ Cengiz Fedakar, "Soğucak Kalesi'nin İnşası (1728)", XVIII. Türk Tarih Kongresi VI (2018): 107; Gökçe, *Kafkasya ve Osmanlı*, 45.

⁴⁰ Abdurrahim Özer, "The Ottoman-Russian Relations Between The Years 1774-1787" (Master's Thesis, *Bilkent University*, 2008), 65.

⁴¹ Şahin Giray Sultan hanlığından gönüllü olarak feragat etmişti ve Kırımlıların yeni han seçiminde özgür olduklarını söylüyordu, Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu*, 42.

⁴² Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu*, 42.

⁴³ Şahin Giray Sultan, Taman tarafına geldiğinde Ferruh Ali Paşa ve kardeşi Sahib Giray Sultan'a mektuplar göndererek Osmanlı Devleti'ne iltica etmek istediğini bildirmişti, Feridun Emecen, "Son Kırım Hanı Şahin Giray'ın İdamı Meselesi ve Buna Dair Vesikalar", *Tarih Dergisi* 34 (2011): 317.

⁴⁴ Abdurrahim Özer, "The Ottoman-Russian", 65.

⁴⁵ Smirnov, *Osmanlı Dönemi*, 624-625.

Abdülhamid, Soğucak ve Anapa kalelerinin istihkâmlarına azami derecede dikkat ettiğinden devlet görevlileri de buradan gelen haber ve istekleri hızlıca cevaplıyorlardı.⁴⁶

Sadece Osmanlı Devleti değil Ruslar da kendi bölgelerinde bulunan Kuban Nehri boyundaki kalelerini asker ve mühimmatla güçlendirmiş, Osmanlı idaresinde bulunan kabilelere kendi yönetimlerine girmeleri için baskı ve saldırılarını artırmıştı.⁴⁷ Rusların Kırım'ı ele geçirmeleri yanında yürüttükleri bu faaliyetleri de izleyen Osmanlı Devleti, Rusya'ya savaş ilanından kısa süre önce Güney Kafkasya'daki kabilelerle temasa geçmişti. Ortak düşman söylemini kullanarak kabilelerden çıkacak bir savaşta kendisinin yanında olmalarını istemişti.⁴⁸ Savaşın başlamasından bir süre önce Abaza ve Çerkez kavimlerinin liderleri, Osmanlı Devleti'ne bağlı olduklarını bildiren bir heyeti İstanbul'a göndererek Rus saldırılarına karşı yardım talep etmişti. Osmanlı Devleti bu kavimlerin isteklerini ve bağlılıklarını memnuniyetle karşılayarak Soğucak Muhafızı ile iş birliği hâlinde olmalarını söylemiş ayrıca kalenin onlara emanet edildiğini de vurgulamıştı.⁴⁹

Osmanlı Devleti Ruslarla yapacağı savaşta Kırım'a Kuban tarafından girmeyi planlamıştı. Güney Kafkasya Kırım-Özi hattı üzerinde yapılan bu plana göre; Kaptanıderya Gazi Hasan Paşa denizden, Özi Kalesi civarındaki askerler karadan, Anapa ve Soğucak'taki askerler ise Kuban Nehri'ni geçerek Ruslara saldıracaktı. Burada bulunan kabileler Anapa'da bulunan Osmanlı askerine katılarak savaşa dâhil olacaktı. Savaş ilanı kışa denk geldiğinden bahar gelinceye kadar bölgedeki kalelerin güçlendirilmesi ve eksikliklerinin giderilmesi için kale muhafızlarına sürekli uyarılar gönderildi.⁵⁰

Osmanlı Devleti'nin kış başlarken savaş ilan etmesi Ruslara da savaşa hazırlanma imkânı verdi. Buna rağmen 1787 Ağustos'unda Rus tarafının henüz ciddi bir şekilde çalışılmış savaş planı yoktu. Potemkin, önce Oçakov'u (Özi) ele geçirip arakasından Buğ ve Dinyester arasındaki sahilleri kontrol altına almak sonra da Balkanlar'a saldırmak düşüncesindeydi. Rusya Kırım'ı savunmak ve Kuban'da faaliyet göstermek için Kırım-Kuban kolordusunu kurmuş, Kuban cephesi komutanı olarak General Suvorov'u atamıştı.⁵¹ Bu arada kendilerinden kısa bir süre sonra savaşa dâhil olan müttefikleri Avusturya ile birlikte hareket etmek için planlarını yenilemek zorunda kalmıştı.⁵²

Kuban Hanlığı ve Şahbaz Giray

Rusların Kırım'ı ele geçirmesinden sonra Rus hâkimiyeti altına girmek istemeyen bir kısım Tatar halkının Osmanlı topraklarına göç etmeleri ve Kafkas kavimlerinin Osmanlı Devleti'nden yardım istemeleri üzerine bölgeyi idare edebilmek için bir yöneticiye ihtiyaç duyulmuştu. Giray hanedanının bölgedeki kabileler üzerinde uzun yıllara dayanan yönetim ilişkisi ve tarihsel bağları onların bir süre daha siyasi alanda varlıklarını devam ettirmelerini sağladı.⁵³

Osmanlı Devleti, Kırım üzerinden idare ettiği Kuban bölgesini kendisine tabi bir alan olarak görmekteydi, Rusya ise buraların Kırım Hanlığına ait olduğunu iddia ediyordu.⁵⁴ Aslında

⁴⁶ Sarıcaoğlu, *Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, s. 175.

⁴⁷ BOA, *Hatt- Hümayûn*, HAT, 1451/79, Tarih: 10.07.1203 (6 Nisan 1789).

⁴⁸ Cengiz Fedakar, "1787-1792 Osmanlı-Avusturya Rus Savaşlarında Edirne Lojistiği", Prof. M. Tayyib Gökbilgin ve Edirne Sempozyumu, Trakya Üniversitesi, Edirne 2015, s. 152.

⁴⁹ Fedakar, "1897-1791 Osmanlı-Rus Savaşı Öncesi Kuzey Kafkasların Tahkimi: Anapa Kalesi", s.46.

⁵⁰ Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, haz. Sadık Emre Karakuş-Murat Babuçoğlu 1 (Ankara: TOBB, 2017), 982.

⁵¹ Gökçe, *Kafkasya ve Osmanlı*, 42.

⁵² A. B. Şirokorad, *Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kıran Osmanlı-Rus Savaşları* (İstanbul: Selenge Yay. 2009) 212.

⁵³ Alper Başer, "Şahbaz Giray Han (1732/33-1793) Üzerine Bir Biyografi Denemesi" *Türkistan'dan Anadolu'ya Tarihin İzinde*, Prof. Dr. Mehmet Alparğu'ya Armağan içinde, ed. Zeynep İskefiyeli-Muhammed Bilal Çelik (Ankara: Nobel Yay., 2020), 890 (bundan sonra Alper Başer, Şahbaz Giray Han).

⁵⁴ Cengiz Fedakar, *Bender Kalesi 1768-1774* (İstanbul: Kitabevi, 2019), 72.

1777 yılında Çarichenin Şahin Giray'ı Kuban Hanı olarak ataması, Rusların burayı, Kırım'dan bağımsız bir bölge olarak kabul etmelerinin bir sonucuydu. 10 yıl sonra 1787'de bu defa Kuban Hanlığı Şahbaz Giray'ın önderliğinde yeniden ihdas edildi. Bu sefer Kuban Hanlığı Rusların karşısında Osmanlı Devleti'nin yanında yer alacaktı.

Ruslara yapılan savaş ilanından sonra Soğucak ve havalisine Divrikli Köse Mustafa Paşa başbuğ olarak atanmıştı (Şubat-Mart 1787). Bu sırada Zanoğlu Mehmed Giray ile bazı kabile reisleri İstanbul'a gelerek Osmanlı'ya hizmet edeceklerini bildirmişlerdi. Onlara çeşitli hediyeler verilerek Mustafa Paşa ile birlikte hareket etmeleri söylenmişti. Osmanlı Devleti, dergâh-ı âli kapıcıbaşlarından Süleyman Ağa'nın kabile halkıyla görüşme yapması için bu heyetle birlikte Anapa Kalesi'ne gitmesine karar verdi. Süleyman Ağa kabile halkına dağıtacağı 70.000 kuruşla birlikte görüşmeye gelen beylerle beraber Anapa'ya doğru yola çıktı.⁵⁵

Osmanlı Devleti bu sırada kendi görevlilerini bölgeye gönderse de Kuban'da bulunan Çerkezler, Tatarlar ve Abazalar gibi toplulukların kendilerinden bir lider eşliğinde savaşmalarının daha doğru olacağını düşünmüştü. Bu liderlik bölgeyi iyi tanıyan ve tecrübelerine güvenilen Kırım giraylarından Şahbaz Giray'a verildi.⁵⁶

Şahbaz Giray, ağabeyi Devlet Giray'ın Kırım hanı olduğu sırada Kırım yönetiminin ikinci ismi olarak kalgaylık makamında bulunmuştu.⁵⁷ Şahbaz Giray, Aslan Giray'ın üçüncü oğluydu. 31 Mayıs 1748 tarihinde Aslan Giray, Kırım hanı olunca Şahbaz Giray'ı Kırım'a çağırmış ve onu Yedisan seraskeri olarak atamıştı. Kardeşi Devlet Giray'la beraber Kabartayların yanında çeşitli faaliyetlerde bulunmuş, 1758 yılında Nogayların çıkardığı isyana kardeşleri Mesud Giray ve Selim Giray'la beraber destek vermişti. Kırım Giray Han döneminde (1758-1764) Bucak seraskerliği ve Or beyliği yapmıştı. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda, 1768-1770 yılları arasında Kırım cephesinde başarılı mücadeleler vermişti. 1775 yılında Kırım hanı olan Devlet Giray, Şahbaz Giray'ı kalgaylık makamına getirmişti.⁵⁸ Çocukluğundan itibaren yetiştirilen Kırım Hanlığında, önemli görevler üstlenmiş ve başarılı bir geçmişe sahip olan Şahbaz Giray 1787 Ekim'inde Kuban Hanı olarak beratını almış ve sonrasında kardeşi Mübarek Giray'ı kalgay, Arslan Giray'ı da nureddin olarak atamıştı.⁵⁹

Şahbaz Giray, 1787 Temmuz ayının ortalarında davet edildiği İstanbul'a gelerek mihandarı Teşrifati vekili Mustafa Efendi eşliğinde, Şehzade civarında, kendisine tahsis edilen Selim Paşa Konağı'na yerleşmişti.⁶⁰ İstanbul'da kaldığı sürede onunla çeşitli görüşmeler yapılmış ve fikirlerine başvurulmuştu. Şahbaz Giray bu görüşmeler sırasında yetkililere; bölgede bulunan Tatar, Çerkez ve Abazaların ateşli silahlarının olmadığını çapul ve yağma dışında Ruslara karşı büyük bir saldırı yapamayacaklarını belirtmişti. Devlet adamlarının; bölgedeki kavimlere yapılacak masrafların gerekli olup olmadığını, sorması üzerine Şahbaz Giray, bu kavimlere gerekli ilgi ve iltifat gösterilmez ise Rusların çeşitli vaatlerine inanıp onların yanında olacaklarını bunun da Gürcistan, Batum, Sohum ve Faş taraflarında tehlike yaratacağını söylemiş; "... ve'l-hâsıl Kuban tarafında sâkin halkı elde ve itâatde oldukça hiçbir işe yaramazlar ise bile ol tarafta a'dâya sedd-i râh olmaları menfa'ati kâfidir..." ifadesini kullanmıştı.⁶¹ Şahbaz Giray İstanbul'dayken sadece Osmanlı yetkilileri ile görüşme yapmamış Zanoğlu Mehmed Giray'ın içinde bulunduğu Kafkasya'dan gelen Çerkes kabile reisleriyle de görüşmüştü.⁶² Görüşme esnasında onlara Ruslarla olan barışın sona erdiğini ve Osmanlı Devleti yanında savaşarak sadakatlerini gösterme vaktinin geldiğini söylemişti. Ayrıca onlara savaş

⁵⁵ *Târîh-i Cevdet* 1, 84.

⁵⁶ *Târîh-i Cevdet* 1, 217.

⁵⁷ BOA, *AE.SABH.I.*, 13/1148, Tarih: 10 Recep 1203 (6 Nisan 1789); *Târîh-i Cevdet* 1, 984; Halim Giray, *Gülbün-i Hânân*, haz. Alper Başer-Alper Günaydın (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Avrasya Enstitüsü, 2013) 110.

⁵⁸ Başer, "Şahbaz Giray Han", 894.

⁵⁹ Smirnov, *Osmanlı Dönemi*, 637-638, 642.

⁶⁰ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi* 9 (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1992), 58-72.

⁶¹ Başer, "Şahbaz Giray Han", 896.

⁶² *Târîh-i Cevdet* 1, 984.

sirasında nasıl hizmet edeceklerini sorduğunda, beyler başlarına bir han veya başbuğ atanmasını söylemişlerdi. Bunun üzerine Şahbaz Giray'ın "Başınıza atanacak hanın kimden olmasını istersiniz?" sorusuna beyler, "Selim Giray Han neslinden ve Çerkes topluluğunu iyi tanıyan bir sultan olsun." demişlerdi.⁶³ Bu toplantıdan sonra Sadrazam Yusuf Paşa ile yapılan görüşmede Şahbaz Giray kendisine hanlık verilirse daha güçlü bir şekilde hizmet edeceğini bildirmiş ayrıca Osmanlı ordusuna Bucak civarında verilecek hizmetin yerinde olduğunu ve buradan düşman arazisine yapılacak akınların düşmana daha fazla zarar vereceğini de eklemiştir.⁶⁴

Şahbaz Giray'ın Güney Kafkasya'da bulunan Tatar, Çerkes ve Abaza kavimleriyle ilgili değerlendirmeleri bölgeyi iyi tanıdığının bir göstergesiydi. Osmanlı yöneticileri Şahbaz Giray'la yaptıkları bu görüşmelerden sonra onun Kuban Hanı olarak atanmasının uygun bir seçim olduğunu görmüştü.⁶⁵

Şahbaz Giray 11 Eylül 1787 tarihinde Bab-ı Âsafi'ye getirilerek büyük vezirlere uygulanan teşrifat kaidelerince padişahın huzuruna çıkarılmış kendisine seraser kürk,⁶⁶ üstlük, terkeş, kalpak gibi hediyeler verilerek taltif edilmişti. Hanlığın sembolü olarak kendisine silahtar ağa tarafından mücevherle süslü kılıç ve beş bin altın verilmişti.⁶⁷ Tören sırasında Şahbaz Giray, teşrifat nişanesine göre, birlikte savaşıcağı Sadrazam Yusuf Paşa'nın sol tarafında ata biniyordu. Her iki tarafın ortak hedefi Kırım'ı kurtarmaktı. Şahbaz Giray kendi mirası olan Kırım alındıktan sonra meşru han olarak Kırım tahtına oturmayı düşünmekteydi.⁶⁸

Şahbaz Giray on bir gün İstanbul'da ikamet etmiş bu sırada zaman kaybetmeden Kuban'a kalgay olarak görevlendirdiği kardeşi Selamet Giray'ı göndermişti.⁶⁹ Bu sırada, Şahbaz Giray'a yola çıkmadan önce ihtiyaçlarını karşılaması için 40.000 kuruş, ayrıca maiyetinde bulunan kardeşi Mübarek Giray Sultan'a ve dört neferine 20.000 kuruş hediye edilmiş yanlarına ihtiyaçları olan yatak, çadır gibi malzemeler de verilmişti. Kuban'da olan Çerkez, Abaza ve Nogay mirzalarına, beylere ve önde gelen kişilere de çeşitli hediyeler gönderilmişti.⁷⁰

Şahbaz Giray ve maiyeti 22 Eylül 1788'de çavuşbaşı vekili Ruhi Süleyman Ağa ve birtakım görevliler eşliğinde Davutpaşa'dan uğurlanmış ve yanındakilerle beraber Bucak taraflarında bulunan Kavşan'a doğru hareket etmişti.⁷¹ Kışı geçirmek için burada ikamet eden sultana ihtiyaçlarını karşılamak için Bâbîâlî tarafından zaman zaman maddi destek de gönderilmişti.⁷² Aslında hanın, Anapa muhafızı Mustafa Paşa ile birlikte Taman üzerinden Kırım'a geçmesi ve burada bulunan Tatarlara liderlik yaparak Ruslara karşı savaşıması planlanmıştı. Şahbaz Giray Sultan, Avusturya'nın savaşa girmesiyle kış mevsiminden dolayı bir süreliğine gittiği Batı cephesinde kalarak Bucak, Moldova ve Dobruca taraflarında mücadele etmiştir.⁷³

⁶³ Başer, "Şahbaz Giray Han", 896.

⁶⁴ Başer, "Şahbaz Giray Han", 897.

⁶⁵ Edîb Efendi Şahbaz Giray'ın han olmasını onaylamadığını, onun etrafında bulunan bahadırları küstürüp bir işe yaramadığını yazar, Ali Osman Çınar, "Mehmed Emin Edîb Efendi'nin Hayatı ve Tarihi" (Doktora Tezi Marmara Üniversitesi 1999), 97, 98.

⁶⁶ Seraser: İpek, altın ve gümüşle dokunan çok kıymetli bir kumaş, Kubbealtı Lugati, seraser, <http://lugatim.com/s/seraser>, 25.01. 2023, 23:59.

⁶⁷ Ümmügülsüm Filiz Bayram, *Sadullah Enverî Târîhi 1787-1792 Osmanlı-Rus Avusturya Savaşı Üçüncü Cilt İnceleme ve Metin* (Ankara: TÜBA, 2023), (bundan sonra Bayram, Enverî 1787-1792 Osmanlı-Rus Avusturya Savaşı), 340, 341.

⁶⁸ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi* 9, 58-72.

⁶⁹ BOA, C.HR.,121-6008, Tarih: 08 Zilhicce 1201 (21 Eylül 1787); Adnan Baycar, *Osmanlı Rus İlişkileri* (İstanbul: Yeditepe Yay., 2004), 589.

⁷⁰ BOA, AE.SABH.I., 10/878, Tarih: 10 Recep 1203 (6 Nisan 1789); BOA, AE.SABH.I., 4/350, 10 Recep 1203 ((6 Nisan 1789).

⁷¹ Bayram, Enverî 1787-1792 Osmanlı-Rus Avusturya Savaşı, 342; Baycar, *Osmanlı Rus İlişkileri*, 589.

⁷² BOA, *Cevdet Maliye, C.M.L.*, 14/605, Tarih: 16 Rebiyülahir 1202 (3 Ocak 1790), bu belgede gönderilen miktar 25.000 kuruş olarak görülmektedir.

⁷³ Hakan Kırımlı, *Geraylar ve Osmanlılar* (İstanbul: Ötügen Yay., 2022), 30.

Şahbaz Giray, Bucak'ta olduğundan Anapa'da bulunan Sadet Giray'ı Kuban Başbuğu olarak atamış bu süre zarfında Ruslara karşı mücadele etme görevini de ona vermişti.⁷⁴ Şahbaz Giray düşmanla çarpışmalar başlamadan önce Kavşan'da durmuş Bucak Tatarlarını bir araya getirmek için Besarabya'ya doğru hareket etmiş ve oradayken yaklaşık kırk bin kadar Tatar'ı liderliği altında toplamayı başarmıştı.⁷⁵

Osmanlı Devleti bahara kadar hazırlıklarını tamamlamaya çalışarak herhangi bir harekette bulunmadı. Rusya üzerine Davutpaşa'dan yola çıkan Osmanlı ordusu Avusturya'nın savaşa dâhil olması üzerine 3 Nisan 1788 tarihinde Edirne Sahrası'nda ordunun hangi yöne doğru gideceği konusunu görüşmek zorunda kaldı. Ordu Edirne sahrasına geldiğinde yeni bir savaş stratejisi belirlenmesi gerekiyordu. Sadrazam Yusuf Paşa'nın haymesinde yapılan meşveret toplantısında alınan kararlara göre, Belgrad'ın kuşatılması tehlikesine karşılık Yusuf Paşa'nın serdariekremlisinde asıl ordu, orta kol üzerinden Vidin şehrine doğru gidecekti.⁷⁶ Rus cephesi ise eski sadrazam olan İsmail seraskeri Ali Paşa'nın komutasına bırakılmıştı.⁷⁷ Donanma komutanı Cezayirli Gazi Hasan Paşa, İsmail ordusu ile koordineli olarak hareket edecekti.⁷⁸ Şahbaz Giray'ın Kuban tarafına gitmesi yönünde alınan karar da değişmiş, Bucak'ta kalması istenmişti. Bununla beraber han olarak Kuban tarafında bulunan Tatarların Özi'yi takviye etmesi görevi de ona aitti.⁷⁹ Kuban tarafı ise Şahbaz Giray'ın (Eylül 1787) Anapa'da görevlendirdiği Selamet Giray tarafından idare edilecekti. Selamet Giray'la birlikte burada kardeşi Sahip Giray da hizmet edecekti.⁸⁰

Yaş kasabası, Hotin Kalesi ve Özi Kalesi'nin İşgali

Rusların başkomutanı Potemkin'in hedefinde Hotin ve Özi kalelerini ele geçirmek olduğundan Osmanlı devlet adamları tarafından Karadeniz sahilleri, Özi, Bender, Hotin, Yaş, Bükreş, Akirman, Tuna sahillerinin ve burada bulunan kalelerin muhafaza ve himaye edilmesine yönelik bir plan hazırlanmıştı.⁸¹

Osmanlı daha önceki savaşlarda olduğu gibi Avusturya'nın Yaş ve Bükreş'i ele geçirmesine engel olmak için güçlü komutanlarını buralarda görevlendirmeye özen göstermişti. Vezir Bekir Paşa ve Darendeli İbrahim Paşa Boğdan ve Eflak başbuğları olarak bölgeye önceden gitmişti. Ordu Edirne'deyken bu cepheden düşman karşısında elde edilen başarılarla dair haberler gönderiliyordu.⁸² Osmanlı ordusu Tatarpazarı'na geldiğinde Boğdan başbuğu Bekir Paşa ölmüş, buradaki durum Osmanlı Devleti aleyhine dönmüştü. Avusturyalı komutan Albay Michael von Fabri yerel halktan bazı kişilerin desteğini alarak Yaş kasabasına girmiş ve Boğdan voyvodası Aleksandr'ı esir almıştı. Buranın kurtarılması için Boğdan voyvodası olarak atanan Manolaki Bey, Zihneli Hasan Paşa ve Şahbaz Giray Han büyük çaba göstermişti. Hantepesi'nde bulunan Şahbaz Giray mücadele sırasında 20.000 kişilik kuvveti ile düşmana yardım gelecek yolları kesmiş Avusturyalılar Haziran 1788'de Yaş'tan çekilmek zorunda

⁷⁴ Sadet Giray Sultan'ın Anapa'da bulunan Tatarların başı olarak atanması burada bulunan Çerkes, Abaza ve Dağıstan kabileleri tarafından kabul edilmeyeceğinden bu atama Anapa Muhafızı İpekliade Mustafa Paşa tarafından saklı tutulmuştu, BOA, C.HR.,84/4159, Tarih: 02 Zilhicce 1201 (16 Eylül 1787); BOA, C.HR., 121/6008, H. 08 Zilhicce 1201 (21 Eylül 1787); Abdülkadir Özcan, *Ahmed Cevdet Paşa Tarih-i Cevdet IV* (Ankara TTK Yay., 2020), 33.

⁷⁵ *Tarih-i Cevdet I*, 984.

⁷⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi IV/1* (Ankara: TTK Yay., 1983), 524, 527, 536.

⁷⁷ Ayla Efe, "Silistre Eyaleti'nde Osmanlı-Rus Savaşları, Küçük Kaynarca'dan Berlin'e", OTAM, S. 19, Ankara 2006, s. 142.

⁷⁸ Engin, "İbraail Kalesi", 72

⁷⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, IV/1*, 519; Engin, "İbraail Kalesi", 72.

⁸⁰ Selamet Giray Sultan buradaki başarılarından dolayı I. Abdülhamid tarafından 5.000 kuruşla ödüllendirilmiştir, Kırmımlı, *Geraylar ve Osmanlılar*, 308.

⁸¹ Bayram, *Enverî 1787-1792 Osmanlı-Rus Avusturya Savaşı*, 450, 451.

⁸² Bayram, *Enverî 1787-1792 Osmanlı-Rus Avusturya Savaşı*, 373, 414.

kalmıştı.⁸³ Rus başkumandanı General Potemkin kurdukları ittifak gereğince Boğdan'ı ele geçirmek isteyen Avusturya kuvvetlerine yardım etmesi için General Soltikof'u Yaş tarafına göndermişti. Avusturya ve Rusya'nın birlikte saldırımları üzerine Şahbaz Giray Han, Mikdad Paşa ve Manolaki Bey Yaş'tan çıkmak zorunda kalmış, Yaş kasabası tekrar düşman kuvvetlerinin eline geçmişti.⁸⁴ Şahbaz Giray Han, Yaş kasabasını yetmiş dört gün kadar savunmuş İsmail'den yardım gelmeyince Bender'e doğru geri çekilmiş ve orduya gönderdiği tahriratlarda geri çekilmesinin nedenlerini bildirmişti.⁸⁵

Yaş'a giren Rusya ve Avusturya'nın bundan sonraki hedefi Hotin ve Özi kaleleri idi. Bu kalelerin alınması savaşta üstünlüğü ele geçirmek için önemliydi. Rus General Rummyantsev, Prens Koburg komutasındaki Avusturya askerinin bir an evvel Hotin Kalesi'ne saldırmasını istiyordu. Prens Koburg ise Rus desteği olmadan bunu yapamayacağını bildirmişti. Nihayet Rus komutan Saltikov'la birleşen Prens Koburg, Hotin Kalesi'ne güçlü şekilde saldırma fırsatı bulmuştu.⁸⁶ 20 Ekim 1788'de ordunun Lazaret'te olduğu sırada serdariekrem'in çağırında toplanan meşveret meclisinde Şahbaz Giray, Boğdan Başbuğu Vezir Mikdad Paşa ve İsmail Seraskeri Zihnevî Hasan Paşa tarafından gönderilen tahrirat okunmuş, Hotin Kalesi'nin Rusların eline geçtiği öğrenilmişti (31 Ekim 1788). Yaş kasabası Avusturya ve Rusya tarafından işgal edildiğinden İsmail Kalesi ve diğer taraflardan Hotin'e yardım gelememiş, zor durumda kaldığından kale vire ile Ruslara teslim edilmişti. Bu sırada Kuban hanının maiyetinde olan Tatarların bir kısmı yiyecek kıtlığından, teçhizatın eksikliğinden ve kış şartlarından dolayı perişan olmuştu.⁸⁷ Ele geçirilen esirlerden edinilen bilgiye göre Rusya; Özi ve Bender üzerine kuvvetler gönderme hazırlığı yapıyordu. Ayrıca Rus kuvvetleri Hantepesi'ne doğru kendilerini takip etmekteydi. Düşmanla savaşacak yeterli asker ve teçhizatı olmayan Şahbaz Giray ve komutanlar kendilerine takviye gönderilmesini istemekteydi. Maalesef bu istek o an için yerine getirilememiş kışın gelmesinden dolayı ordu kışlamak için Edirne'ye doğru yola çıkmıştı.⁸⁸

Kuzey Karadeniz'de Osmanlı Devleti'nin üstünlüğünün devam etmesi ve İstanbul'un güvenliğinin sağlanması için Özi Kalesi stratejik bir noktaydı. Buranın güçlü bir şekilde savunulması gerekiyordu. Özi'nin savunulmasında Şahbaz Giray Sultan maalesef kendisinden beklenen başarıyı gösteremedi. Bucak tarafında bulunan Şahbaz Giray'a Rusların güçlü silahlarla Özi'yi kuşattıkları haberi verilmiş Boğdan başbuğunun Silistre civarından asker göndereceği kendisinin de hızla gerekli kuvvetleri göndererek Özi'ye yardıma gitmesi istenmişti.⁸⁹ Şahbaz Giray'a askerlerinin zahire giderleri olarak 35.000 kuruş harçlık da gönderilmişti.⁹⁰ Özi kuşatması sırasında hanın etrafındaki Tatar kuvvetleri dağılmış, mevcut sayı oldukça azalmıştı. Bu nedenle Şahbaz Giray'dan umut edildiği şekilde istifade edilemedi. Hatta Şahbaz Giray serdariekremden Rusların taarruzları karşısında dayanamayacağını söyleyerek yardım istemiş ve Tuna'nın karşı tarafına geçmeye mecbur kalacağını bildirmişti.⁹¹ Çarpışmalar sırasında Şahbaz Giray'ın büyük oğlu Muhammed Giray Sultan ölmüştü. Şahbaz Giray oğlunun matemini tutarken orduya durumuna dair haberler göndererek asker ve yiyecek

⁸³ Şahbaz Giray Sultan'ın bu başarısı Sultan I. Abdülhamid'in övgüsüne mazhar olmuştur, *Târîh-i Cevdet*, 1, 1006; Başer, "Şahbaz Giray Han", 899.

⁸⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi* IV/11, 537; Kuzucu, *Kırım Hanlığı ve Osmanlı-Rus Savaşları*, 181.

⁸⁵ Potemkin'in asker sayısı yüz elli bin kadardı. Yanlarında büyük top ve havanlar dışında yüz otuz yedi tane sürat topu bulunuyordu. Avusturya ve Rusya'nın birlikte hareket etmeleriyle yapılan muharebelerde Osmanlı kuvvetleri başarısız olmuştur. Şahbaz Giray Sultan burada verdiği mücadele sırasında İsmail tarafından yardım gelmeyince "Ey Necâti ister imiş yığılanı yıkılan" sözünü söylemiştir. Şahbaz Giray Sultan'a destek gelmemesi ve Rusya tarafından Avusturya'ya takviye kuvvetlerin gönderilmesi bu çekilmenin önemli nedenleridir, Özcan, *Ahmed Cevdet Paşa Târîh-i Cevdet* IV, 132.

⁸⁶ Cengiz Fedakar, "Hotin Kalesi (1787-1792 Osmanlı-Avusturya, Rusya Savaşlarında)", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* 3/16, (2019): 529.

⁸⁷ Çınar, "Edîb Tarihi", 81.

⁸⁸ Bayram, *Enverî 1787-1792 Osmanlı-Rus Avusturya Savaşı*, 499.

⁸⁹ BOA, *Cevdet Eyalet-i Mümtaze*, C.MTZ., 12/589, Tarih: 29 Şevval1202 (2 Ağustos 1788).

⁹⁰ BOA, *AE.SABH.I.*, 173/11560, Tarih: 06 Zilkade 1202 (8 Ağustos 1788).

⁹¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi* IV/1, 540.

takviyesi istiyor, destek gelmezse yanında bulunan birkaç bin askerle şehit olmaktan başka çarelerinin kalmadığını yazıyordu. Osmanlı ordusu Özi savunmasında olduğundan Bender'e yardım için bir şey yapılamamış Şahbaz Giray'a teselli ve dualar göndermekle yetinilmişti.⁹² Özi Kalesi'nin Rusların eline geçmesi Osmanlı ordusunun Rus cephesinde aldığı en önemli yenilgilerden biriydi. Özi Kalesi'nin kaybedildiği haberini alan Sultan I. Abdülhamid felç geçirerek hayatını kaybetti.⁹³ Tahta geçen III. Selim, İsmail seraskeri Şahin Ali Paşa'yı görevden alarak yerine Kaptanıderya Gazi Hasan Paşa'yı kara seraskeri olarak atadı. Bu sırada İsmail seraskerinin yanında Şahbaz Giray'ın üç bin civarında Tatar kuvveti bulunuyordu yalnız bu kuvvetler dağınmıktı ve artık yağma ve çapul dışında fazla işe yaramıyorlardı.⁹⁴

Bu sırada Şahbaz Giray'ın han olarak yetersiz olduğu ve Tatarların Baht Giray'ı han olarak istedikleriyle ilgili serdarırekeme bazı tahriratlar gönderilmişti. Bunlardan biri Vezir Corazade Ahmed Paşa'ya aitti. Ahmed Paşa, Şahbaz Giray Sultan'ın sadık olduğunu ama Bucak Tatarlarının onu han olarak istemediklerini ve Baht Giray Sultan'ı Kuban Hanı olarak istediklerini bildiriyordu.⁹⁵

Diğer bir tahrirat, Hotin sükkânı Mehmed Ağa tarafından gönderilmişti. Mehmed Ağa, Şahbaz Giray'ın Ruslarla savaşmadığını, hatta savaşmak isteyen Tatarlara engel olduğunu bildirmekte ve Tatarların Baht Giray'ı han, Arslan Giray'ı da kalgay olarak istediklerini ifade etmekteydi.⁹⁶

31 Aralık 1788 tarihinde Kalas Serdarı Yakup Ağa'nın gönderdiği tahriratta ise Yaş kasabasının kaybedilme sebebinin Şahbaz Giray Han'ın umursamazlığı olduğu yazılmıştı. Yakup Ağa da Tatarların memnuniyetsiz olduğundan söz etmiş başlarına Baht Giray'ı han olarak istediklerini bildirmişti.⁹⁷ Birbiri ardınca gelen bu haberlerle eş zamanlı olarak, Baht Giray'ın Mehmed adındaki bir adamı İstanbul'a gelmiş ve yetkililere Baht Giray Sultan'ın Özi'ye yardım edebileceğini bildirmişti. Baht Giray Sultan "Devletime böyle bir günde hizmet etmeyip de ne vakit hizmet edeyim?" derken devletin nüfuz ve itibarı olması durumunda bölgede daha güçlü bir şekilde mücadele edebileceğini de eklemişti. Şahbaz Giray, sultanları küstürmesi ve hakkında gelen şikâyetler sebebiyle Ocak 1789'da hanlıktan azledilmiş ve yerine hanlık isteğini açıkça ortaya koyan Baht Giray Sultan Şubat 1789'da Kuban Hanı olarak atanmıştı.⁹⁸

Şahbaz Giray gerçekte akıllı, mütedeyyin, cesur ve yiğit bir liderdi. Hanlığı sırasında Yaş ve Bükreş civarında başarılı mücadelelere imza atmıştı. Yalnızca Rusya ve Avusturya gibi iki güçlü devlete karşı mücadele vermemiş zorlu doğa koşulları ve teçhizat eksikliğiyle de uğraşmak zorunda kalmıştı. Hanlığı sırasında Kırım sultan ve mirzalarını da memnun edememişti. Bu sırada oğlunu kaybetmesi onu derinden üzmüş ve dünya işlerinden koparmıştı. Hanlığı altı ay sürmüştü, yerine Baht Giray Sultan, Kuban Hanı olmuştu. Şahbaz Giray ise kendisine verilen mihmandarı Teşrifati Mustafa Efendi eşliğinde, Vize'deki çiftliğine

⁹² *Târîh-i Cevdet* 1, 1066.

⁹³ Bayram, Enverî 1787-1792 Osmanlı-Rus Avusturya Savaşı, 527.

⁹⁴ Bayram, Enverî 1787-1792 Osmanlı-Rus Avusturya Savaşı, 577.

⁹⁵ BOA, HAT, 17/751, Tarih: 29 Zilhicce 1202 (30 Eylül 1788), Ahmed Paşa "Kış döneminde yirmi bin Tatar toplanabilir ama Şahbaz Giray Sultan bu kadar sayıda Tatar toplayamaz. Hatta bazı sultanlar hanın yanında ayrıldı. Tatarlar Baht Giray Sultan'ı talep ediyorlar. Baht Giray Sultan'ın kardeşi Kaplan Giray da gayet bahadır bir kişidir. Birlikte Ruslara daha kuvvetli bir şekilde saldırabilirler." diyordu. Corazade gönderdiği yazının sonuna "Şahbaz Giray Han sadık ve mütedeyyin bir zattır. Bundan sonra çiftliğinde yaşaması münasiptir." notunu da eklemiştir; *Târîh-i Cevdet* 1, 1070.

⁹⁶ *Târîh-i Cevdet* 1, 1070.

⁹⁷ *Târîh-i Cevdet* 1, 1072.

⁹⁸ Şahbaz Giray Sultan, Arslan Giray'ı haksız yere azarlayarak kabile ve ailesi ile birlikte çiftliğinde ikamete mecbur etmişti, C.MTZ, 6-293, H. 29.12.1201; Şahbaz Giray Sultan'ın zorda kaldığı doğru olmakla birlikte Kırım mirzaları ve şehzadelerini darıtarak dağılmalarına sebep olması nedeniyle hanlıktan azledildi. Yerine Özi'ye yardım etmesi şartıyla Vize kasabasında ikamet eden Baht Giray Sultan Kuban Hanı tayin edildi (Şubat 1789), Çınar, "Edîb Tarihi", 97; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi* IV/1, 36.

getirilmişti.⁹⁹ Buradayken 1793 yılında ölmüştür. Mezarı Tekirdağ ilinin Saray ilçesinde bulunan Ayas Paşa Camii haziresine defnedilmiştir.¹⁰⁰

Baht Giray Sultan'ın Hanlık Dönemi (1789-1792)

Baht Giray Sultan'ın han olarak atanması seferin başladığı zamanlarda da müzakere edilmişti. Sultan, Kırım Giray hanzadelerinin büyüğüdü. Ayrıca Tatarlar arasında sevilen, cesur ve itibarlı bir sultan olarak kabul görmekteydi. Bu bilgilere rağmen ağır vergiler alarak Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakacağı kanaatinden dolayı ilk olarak Şahbaz Giray, Kuban Hanı olarak atanmıştı.¹⁰¹

Baht Giray'ın han olarak görevlendirilmesinde Özi'ye yardım etmesi öncelikli meselesiydi.¹⁰² Bu nedenle onun İstanbul'a gelip hanlık menşurunu almadan kuvvetleriyle birlikte Özi'ye gitmesi emri verilmiş, gerekli teşrifatın kendisine sonra gönderileceği iletilmişti. Baht Giray'a hanlık verildikten sonra taraflar arasında sürekli bir yazışma trafiği yaşanmış ve kendisine Kuban Hanı olarak acil bir şekilde Özi savunmasına gitmesi defalarca iletilmişti.¹⁰³

Baht Giray Sultan, han olduktan sonra kardeşi Mehmed Giray'ı kalgay olarak Kuban başbuğu ilan etmiş Sadet Giray'ın neslinden Bahadır Giray'ı nureddin olarak atamıştı.¹⁰⁴ Görevlendirmeler yapıldıktan sonra Dağıstan'daki kabilelere yollanan hükümde; Kuban başbuğu Mehmed Giray, Soğucak ve Anapa seraskeri Vezir Seyit Hacı Hüseyin Paşa ile birlikte çevredeki Ruslara ait kale ve kasabalara saldırımları ve bu bölgeleri tahrip etmeleri emri verilmişti.¹⁰⁵

Baht Giray Sultan ise Özi'ye yardıma zamanında gidememiş ve Suvorov komutasındaki Rus kuvvetleri Ocak 1789 tarihinde Özi'yi ele geçirmişti.¹⁰⁶ III. Selim, cülusundan kısa bir süre sonra cepheden gelen başarısızlık haberleri üzerine Sadrazam Yusuf Paşa'yı azletmiş yerine Vidin Seraskeri Vezir Hasan Paşa'yı atamıştı (13 Haziran 1789). Aynı zamanda, Bükreş'in savunmasına yönelik görev değişiklikleri yapılmış, Yusuf Paşa Vidin seraskerliğine tayin edilmişti.¹⁰⁷ Cephedeki gelişmelerle ilgili Eflak voyvodasından gelen haberde Rusların, Bükreş'i ele geçirmek amacıyla harekete geçtiği bildirilmişti. Esirlerden elde edilen istihbarata

⁹⁹ BOA, HAT, 1384/54775, Tarih: 29 Zilhicce 1202 (30 Eylül 1788).

¹⁰⁰ Şahbaz Giray Sultan'ın mezar taşı kaybolmuştur. Hakan Kırmırlı, "Giray Hanedanının Osmanlı Devleti Topraklarında Kalan Maddi İzleri", *Belleten* 85/304, (2019): 900.

¹⁰¹ Çınar, "Edîb Tarihi", 98.

¹⁰² *Târîh-i Cevdet* 1, 1072; BOA, AE.SABH.I., 4/361, Tarih: 10 Recep 1203 (6 Nisan 1789); BOA, HAT, 11/427, Tarih: 29 Zilhicce 1202 (30 Eylül 1788); BOA, HAT, 1384/54775, Tarih: 29 Zilhicce 1202 (30 Eylül 1788); *Târîh-i Cevdet* 1, 1072; Kırım Giray Hanzade Baht Giray Sultan'a Kuban Hanlığı tevcîh ve ihsân buyurulduğunu ve hemen serî'an cem' eylediği asâkir ile Tuna'ya doğru ılgar ve karşıya gûzar ve müdâfa'a-i a'dâyâ kıyâm ve ibtidâr eylesini havi rikâb-ı adl'ü-l-maâb-ı şâhânelerinden emr-i şerîf ısdâr ü irsâl ve kendisine 25.000 kuruş harçlık tesyâr olunmaktan nâşî iktizâ eden hanlık ve emr-i teşrifâtı ordu-yı hümâyûndan ib'âs olunmasını nâtık şerefyâfte-i sudûr olan hatt-ı şerîf-i mücib-redifleri vârid olduğu sâ'ât sultân-ı müşârûnileyh isti'câlini ve hanlık fermanı ve teşrifâtı yolda kendüye vâsil olacağı mütezammın ve taraf-ı çâkeriden kâime tastîr ve mahsûs Tatar ile olduğunun akabinde Kuban Hanlığı avâtıf-ı aliyeye-i tâcîdârilerinden uhdesine ihâle kılındığı..., BOA, HAT, 11-427, Tarih: 29 Zilhicce 1202 (30 Eylül 1788); HAT, 1384/54797, H. 17 Cemaziyelevvel 1203 (30 Eylül 1788); Erbuğ Ercelebi, 190 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (97-198), *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2012, s. 27.

¹⁰³ Ozan Kahya, "Özi Kalesi" (Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, 2013), 279.

¹⁰⁴ Bayram, Enverî 1787-1792 Osmanlı-Rus Avusturya Savaşı, 341, 685; Çınar, "Edîb Tarihi", 98, 127; *Târîh-i Cevdet* 1, 1073, Aslında Tatarların amacı çapul etmek, Baht Giray Sultan'ın meramı hanlık kapmak, Devlet-i Aliyye'nin isteği Özi'yi kurtarmaktı. Vakit müsait olmadığından bu değişikliğin Özi için bir faydası olmamıştı; BOA, HAT, 19-884, Tarih: 29 Zilhicce 1203 (20 Eylül 1789) tarihli Kaymakam Paşa'ya yazılan hatta; Kuban Hanı olarak Baht Giray'ın kalgay olarak da Arslan Giray'ın atandığı yazılıdır.

¹⁰⁵ Kadir Güney, 190 Numaralı Mühimme Defteri'nin Özetli Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H. 1204-1204, M. 1789-1790; sayfa 1-97) (Yüksek Lisans Tezi, *Gaziantep Üniversitesi* 2012), 262.

¹⁰⁶ BOA, HAT, 11-406, Tarih: 29 Zilhicce 1202 (30 Eylül 1788), Bayram, Enverî 1787-1792 Osmanlı-Rus Avusturya Savaşı, 521.

¹⁰⁷ III. Selim, Yusuf Paşa'nın Eflak veya Vidin seraskerliklerinden birine atanması konusunu Hasan Paşa'ya bırakmıştı. Bunun üzerine Sadrazam Hasan Paşa Yusuf Paşa'yı Vidin seraskeri olarak görevlendirmiştir, Bayram, Enverî 1787-1792 Osmanlı-Rus Avusturya Savaşı, 565.

göre de Rus kuvvetleri Bükreş'i almak üzere Bender'e doğru ilerliyordu. Bu bilgileri değerlendirmek için 22 Haziran 1789 tarihinde Sadrazam Hasan Paşa'nın çadırında bir meşveret meclisi toplandı ve durum detaylı bir şekilde ele alındı. Meşveret sonucunda, Bender, Akirman, İsmail ve İbrail bölgelerine asker, mühimmat ve para gönderilmesi, aynı zamanda İsmail'de bulunan Kuban Hanı'nın Kavşan'a doğru gitmesi kararlaştırıldı.¹⁰⁸

Yusuf Paşa'dan sonra sadrazam olan Vidin seraskeri Hasan Paşa (19 Haziran 1789)¹⁰⁹ III. Selim'e yazdığı takrirden, ordunun durumunu ve yapılanları özetlerken Kuban Hanı'na gönderilen hediyelerden bahsetmiş ayrıca hanın istediği yardımların gönderildiğini de belirtmişti.¹¹⁰

İsmail Savunması

Özi'nin kaybindan sonra Kaptanıderya Gazi Hasan Paşa İsmail seraskeri olarak atanmıştı.¹¹¹ Bu esnada Baht Giray Sultan'a Rusların Tuna'nın karşı tarafına geçerek Kalas, İsmail, Kili, Akkerman ve Bender taraflarını tehdit ettiği haberi verildi. Baht Giray'a Şumnu'dan ayrılması ve acil olarak İsmail'e doğru gitmesi söylendi.¹¹² Baht Giray Sultan'ın hızlı davranması ve ihtiyaçlarını karşılaması için merkezden çeşitli hediyeler de gönderildi.¹¹³ Baht Giray, han olarak atanmasının asıl sebebi olan Özi savunmasına yetişememişti. Bu defa İsmail'e vaktinde giden sultan, Cezayirli Gazi Hasan Paşa ile birlikte İsmail Kalesi'ni başarılı bir şekilde savunmuş; Ruslar, İsmail Kalesi önünde mağlup edilmişti.¹¹⁴

Gazi Hasan Paşa öncelikle İsmail Kalesi'nin savunma gücünü artırmak için çalışmalar yapmış Kuban Hanına İsakçı Kalesi'nde bulunan büyük topların takımlarıyla birlikte İsmail'e getirmesi emrini vermişti.¹¹⁵ Ayrıca kalede bulunan asker sayısının yeterli olmadığı hem Hasan Paşa hem de Baht Giray Sultan tarafından İstanbul'a bildirilmiş ve asker takviyesi talep edilmişti. Merkez bu ihtiyaçların aciliyeti karşısında bir kısım esnaflardan oluşturduğu askerleri İsmail'e sevk etmiş ve hana ihtiyaçları için 25.000 kuruş göndermişti. Bu sırada hanın kardeşi Kaplan Giray'a da 15.000 kuruş gönderilerek ondan Bergos'tan İsmail'e kadar olan kazalardan piyade ve süvari toplaması istenmişti.¹¹⁶ Baht Giray kuvvetlerinin bir kısmını Bender tarafına takviye için göndermiş, kalan askerleriyle Boğdan üzerinden Kişinev kasabasına doğru çapul için çıkmıştı. Bölgede Rus askerinin olup olmadığı araştırılırken bir anda Kazak ve Rus askerleriyle karşılaşmış ve çatışma başlamıştı. Debbağ Köprüsü civarında kahramanca savaşan Hasan Paşa ve Baht Giray Sultan, İsmail Kalesi'ne doğru çekilmişti. İsmail Kalesi'ni 23 Eylül 1789 tarihinde kuşatan Rus ordusu Hasan Paşa ve Baht Giray'ın savunmasını aşamamış ve geri çekilmek zorunda kalmıştı. Potemkin'in büyük ordusu tarafından yapılan bu saldırının püskürtülmesi önemli bir başarıydı.¹¹⁷

İsmail'de Ruslara karşı başarılı mücadele veren Gazi Hasan Paşa, 3 Aralık 1789 tarihinde serdariekrem oldu. Sadrazamlık mührünü alan Hasan Paşa, Akkerman Kalesi'nin düşmana bırakılmasından sorumlu tuttuğu Vezir Tayfur Paşa'yı idam ettirmiş, Curazade Ahmed Paşa'yı İsmail seraskerliğiyle görevlendirmişti. Hasan Paşa 6 Aralık'ta Baht Giray Sultan'ın biraderi ve

¹⁰⁸ Bayram, *Enverî 1787-1792 Osmanlı-Rus Avusturya Savaşı*, 566, 567.

¹⁰⁹ Hasan Paşa'ya sadrazamlık mührü Rahova kasabasının Salonakça karyesinde bulunan Ağacık Çiftliği menziline 19 Ramazan 1203 (19 Haziran 1789) tarihinde verilmiştir. Hasan Paşa mührü aldıktan altı gün sonra 25 Ramazan 1203'te ordugâhta teşrifat gerçekleştirilmiştir, Bayram, *Enverî 1787-1792 Osmanlı-Rus Avusturya Savaşı*, 563.

¹¹⁰ Bayram, *Enverî 1787-1792 Osmanlı-Rus Avusturya Savaşı*, 574, Baht Giray Sultan'a, bir kabza murassa pala, bir çift piştov, bir adet tüfek hediye olarak gönderildi ayrıca handan gelen istek doğrultusunda kendisine 10.000 kuruş, maiyetindeki sultanlara 5.000 kuruş harçlık verildi. Yine kendisine bin adet sim çelenk, 30 sevb hi'lat, 20 sevb çuka biniş, tekrar bir miktar çadır gönderildi.

¹¹¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi* IV/1, 548.

¹¹² BOA, *AE.SABH.I.*, 250-16786, Tarih: 29 Recep 1203 (25 Nisan 1789).

¹¹³ Bayram, *Enverî 1787-1792 Osmanlı-Rus Avusturya Savaşı*, 584.

¹¹⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, 548; Kuzucu, *Kırım Hanlığı ve Osmanlı Rus Savaşları*, 190.

¹¹⁵ BOA, *HAT*, 1108-49021, Tarih: 29 Muharrem 1204 (19 Ekim 1789).

¹¹⁶ BOA, *HAT*, 186-8792, Tarih: 29 Zilhicce 1204 (9 Eylül 1790).

¹¹⁷ Bayram, *Enverî 1787-1792 Osmanlı-Rus Avusturya Savaşı*, 648, 649; *Târih-i Cevdet* 1, 1222.

bir miktar Tatar askerini İsmail Kalesi'nde bırakarak Baht Giray'la birlikte yola çıkmış ve 17 Aralık günü Şumnu'ya gelmişti.¹¹⁸ Buradayken Baht Giray Sultan'ın ricası üzerine, onun Külefe'de konaklamasına izin verdi. Serdariekrem Şumnu'dayken, Rus tarafından bir görevli ordugâha gelerek barış anlaşmasına dair görüşmek istemiş ve bazı şartları dile getirmişti. Hasan Paşa ve Baht Giray Sultan, bu şartları olumlu bulmuşlardı. Bu görüşmeden sonra Hasan Paşa da barış antlaşmasını müzakere etmek üzere murahhas olarak Bekir Paşa'yı Rus ordusuna göndermişti.¹¹⁹

Gazi Hasan Paşa'nın vefatından sonra Baht Giray Sultan kuvvetleriyle Külefe'de ikamet etmeye devam etti. Ancak bu istenmiyordu, kendisine bir miktar para verilerek Külefe'den ayrılıp Babadağı üzerinden İsmail'e gitmesi emri verildi. III. Selim, Sadrazam Şerif Hasan Paşa'ya gönderdiği hattında emrini açık bir şekilde yazmaktaydı. Baht Giray Sultan, savaşın sona erdirilmesi ve barış yapılması gerektiğine inandığından, "İsmail'de süvariye ihtiyaç yok, Babadağı'nda da zahire yok." demiş ve harekete geçmemişti. Ancak aldığı kesin emre uymak zorunda kalan han, otuz beş saatlik mesafedeki Babadağı'na elli beş günde ulaşmıştı.¹²⁰

Bu sırada Prens Koburg komutasındaki Avusturya ordusu ile Yergöğü'nde yapılan savaş Osmanlı ordusunun başarısı ile sonuçlanmıştı. Enverî bu zaferi "Zikr-i Gazve-i Cemile-i Yergöğü" başlığı altında anlatmıştır. Bu zaferden sonra Prusya'nın aracılığıyla 3 Ağustos 1791 tarihinde Avusturya ile Zıştovi Antlaşma yapılmış ve savaş bir süre daha Rus cephesinde devam etmişti.¹²¹

Rus kuvvetlerinin İsakçı ve Tulça kalelerine doğru ilerlemesi üzerine, bu bölgelerin muhafazası Baht Giray Han'a emanet edilmiş ve görevli memurlarla birlikte hareket etmesi söylenmişti. Ancak bu sırada hanın yanındaki Tatar kuvvetleri, bin ile iki bin sayıları arasındaydı ve oldukça azalmıştı. Kuvvetlerinin yetersizliğinden endişe duyan Baht Giray Sultan, "Bu kadar az kuvvetle düşmana karşı nasıl başarılı olurum?" diyerek ordudan asker ve mühimmat talep etmişti. Ne yazık ki takviye geleceğine Tulça ve İsakçı muhafızları Vezir Kürd Osman Paşa ile Vezir Emin Paşa yanlarında yeterli askerin olmaması gerekçesiyle İsmail Kalesi'nin karşısındaki Babadağı'na çekildiler.¹²² Fırsatı kaçırmayan Ruslar asker ve mühimmat eksikliğinden dolayı savunmasız kalan Kili, Tulça ve İsakçı gibi stratejik kaleleri kolayca ele geçirdi.¹²³ Ruslar bölgedeki savunmanın zayıf olduğunun farkında olarak ilerlemeye devam etmiş karadan ve Tuna Nehri tarafından bütün yollar kesilerek İsmail Kalesi kuşatılmıştı. Rus komutanı Suvorov kalenin teslim edilmesini istediysen de bu teklif kabul edilmedi.¹²⁴ Rusların saldırısı 10 Aralık'ta top atışlarıyla başlamış asıl saldırı 11 Aralık günü gerçekleşmişti. Bu mücadele gece saat 10.00'dan gündüz saat 10.00'a kadar devam etmişti. Gecedan sabaha kadar süren bu savunma sırasında, Kuban Hanı Baht Giray'ın kardeşleri Kaplan Giray ve Gazi Giray Sultanlar ve maiyetlerinde bulunan Çoban Giray ve Mehmed Giray, Selim Giray, Cezzar Ahmed Paşa'nın kethüdası Selim Paşa, birkaç yüz adamla, ölünceye kadar savaştılar. Tuna tarafından gemilerle gelen Rus kuvvetleri de kaleye girmiş ve İsmail'e her taraftan hücum edilmişti. Kale komutanı Aydoslu Vezir Mehmed Paşa ve kasaba ahalisinden birçok kişi bu

¹¹⁸ *Târîh-i Cevdet 2*, 1266.

¹¹⁹ Bayram, Enverî *1787-1792 Osmanlı-Rus Avusturya Savaşı*, 658; Işık Ertekin, "Kili Kalesi 1767-1792" (Yüksek Lisans Tezi Trakya Üniversitesi 2015), 112.

¹²⁰ *Ertekin*, "Kili Kalesi", 688; *Târîh-i Cevdet 2*, 1300; BOA, *HAT*, 200-10241, 29 Zilhicce 1204 (9 Eylül 1790), III. Selim bölgenin savunulması için gerekli asker ve zahire gönderilsin demiştir. III. Selim Sadrazam Hasan Paşa'ya gönderdiği bir hattında Baht Giray Sultan'a güvenmemesini yazmıştı. Hasan Paşa'ya Kuban Hanına güvenmemeni sana daha önce yazmıştım demekte Babadağı'ndaki hâlini ise kendisinin yazdığını hatırlatmaktadır. III. Selim sadrazamı sadece Baht Giray Sultan için değil Yeniçeri Ağası Süleyman Ağa'ya dikkat etmesi için de uyarmıştır.

¹²¹ Zıştovi Antlaşması 3 Zilhicce 1205=3 Ağustos 1791 Çarşamba, Bayram, Enverî *1787-1792 Osmanlı-Rus Avusturya Savaşı*, 678, 820; Çınar, "Edîb Tarihi", 220.

¹²² *Târîh-i Cevdet 2*, 1332.

¹²³ Kili Kalesi 10 Kasım 1790, Tulça 16 Kasım 1790, İsakçı 25 Kasım 1790 tarihlerinde Ruslar tarafından işgal edilmiştir, Kuzucu, *Kırım Hanlığı*, 193.

¹²⁴ Feridun Emecen, "İsmail", *DİA 23* (2001): 84.

çarpışmada ölmüş, kale muhafızı Vezir Mehmed Paşa ise esir edilmişti.¹²⁵ Kuşatma sonucu kaleyi ele geçiren Ruslar burada büyük katliamlar yapmış, kale halkından yirmi beş binin üzerinde kişi öldürülmüştü. Stratejik öneme sahip kalenin kaybı, Hasan Paşa'nın sadrazamlıktan alınmasına neden olmuş (13 Şubat 1791) ve bu göreve tekrar Yusuf Paşa atanmıştır.¹²⁶

Yusuf Paşa'nın tekrar sadrazam olduğu sırada, Baht Giray Han'ın bölgedeki sultanları, Rusların Maçin ve Babadağı taraflarına yönelik saldırılarına karşı savunma hazırlıkları yapıyor, keşif ve istihbarat faaliyetleri yürütüyorlardı. Bu kapsamda, Baht Giray'ın görevlendirdiği Cengiz Mehmed Giray Sultan, Gazi Giray Sultan ve Hacı Giray Sultan karşımıza çıkmaktadır.¹²⁷

Baht Giray Sultan Kuban Hanı olarak düşmanın durumunu müzakere etmek için tekrar sadrazam olarak görevlendirilen Yusuf Paşa'dan görüşme talebinde bulunmuştu. Yusuf Paşa, Baht Giray Sultan'ı Hırsova'daki ordugâha çağırıldı ve burada bir meşveret meclisi düzenlendi.¹²⁸ Adamlarıyla beraber buraya gelip meclise katılan Baht Giray, İbrail tarafına gitmenin tehlikeli olduğunu, önce Tulça ve İsakçı'nın istihkâm edilmesi gerektiğini ifade etti. Mecliste bulunanların çoğu bu görüşe katılmış ve meşveret sonrasında İsakçı, Maçin ve Tulça taraflarının güçlendirilmesi için yeni komutan atamaları yapılmıştı.¹²⁹ Bu sırada İbrail komutanı Vezir Abdi Paşa'nın Rusların Maçin'e saldırılacağı haberini göndermesi üzerine Rus askerlerinin ne tarafta olduklarını öğrenmesi için Baht Giray Sultan'dan Maçin, İsakçı, Babadağı, Karaharman ve Köstence taraflarına bir sultan atayarak buralarda düşman askerinin olup olmadığına dair bilgi edinmesi söylenmişti.¹³⁰ Baht Giray'ın bölgede görevlendirdiği Gazi Giray Sultan karakol seferi sırasında yanında bulunan Tatarlarla, bir Rus komutanı ve birkaç askeri ele geçirerek Hırsova'daki ordugâha göndermişti. Rus ordusuna dair birçok bilgi elde edilen bu komutan daha sonra tekrar sorgulanmak üzere İstanbul'a gönderildi.¹³¹

Serdariekrem Yusuf Paşa 6 Temmuz 1791'de Hırsova'daki ordugâhta topladığı meşverette önceki kayıpları hatırlatarak mecliste bulunanlardan düşmana karşı cesaretle savaşılması gerektiğini ifade etmiş bu sırada mecliste bulunan Baht Giray'a ise özel olarak şu şekilde seslenmişti:

Hân hazretleri cenâbımız dûdmân-ı Cengiziyye'nin gayret ü diyânet ile nâm-dârlarındansız ve her hâlde Devlet-i 'Aliyye'nin sadâkat-kârlarındansız. Rûz-ı masâfda dâ'ire-i kudretiniz muhît olduğu derecelerde cân-siparlık ve i'ânet-kârlık şîmesine ri'âyet buyurur musuz ve zâtınızda merkûz olan cevher-i şecâ'ati ibrâz eder misiz ağapaşa hazretleri ne buyurursuz sâ'ir ocak ağaları ne dersiz bizim ile mu'âhede eder misiz ve cenk vaktinde merdâne duruşup a'dâya sine girmeğe kefil olur musuz ve ocaklunuzdan gereği gibi kâ'ideniz üzre 'ahd aldıkdan sonra îmân-ı mugallaza ile bizi inandırır mısınız?¹³²

¹²⁵ Bayram, *Enverî 1787-1792 Osmanlı-Rus Avusturya Savaşı*, 764; *Târîh-i Cevdet 2*, 1340.

¹²⁶ İsmail'in kaybedilmesi Sadrazam Şerif Hasan Paşa'nın sadrazamlık mührünün elinden alınıp tekrar Yusuf Paşa'ya verilmesine neden oldu. Hasan Paşa buradaki kayıpların bedeli olarak idam edildi. Enverî Hasan Paşa'nın idamının nedenlerini "Süret-yâfte-i müşârünileyh", başlığı altında vermiştir, Bayram, *Enverî 1787-1792 Osmanlı-Rus Avusturya Savaşı*, 773; Feridun Emecen, "İsmail", 84.

¹²⁷ BOA, *Bâb-ı Âsafî Mektûbî Kalemî Defterleri*, A.MKT, d., 1026, Tarih: 1205 (1790/1791), hüküm no: 7, 11, 12, 16, 19, 23, 44, 49, 58; Sadrazam Hasan Paşa'nın idam edilmesinden sonra, biraderi Rusçuk kasabası ayanı Seyyid Mehmed Ağa'nın şikayetler üzerine yakalanması istenmiş ve bu görev Baht Giray Sultan'a verilmişti. Baht Giray Sultan tarafından ele geçirilen Mehmed Ağa Babadağı kasabasında idam edilerek başı Deraliye'ye gönderildi. Burada görüldüğü gibi Giraylar sadece düşmanla savaşmıyor, devlete karşı başkaldıran kişilerin yakalanması gibi asayiş işlerinde de görevlendiriliyorlardı, Bayram, *Enverî 1787-1792 Osmanlı-Rus Avusturya Savaşı*, 774-775.

¹²⁸ BOA, A.MKT, d., 1026 Tarih: 1205 (1790/1791), 11, 16, "Şehâmetli, celâvetli Baht Giray Hân hazretleri saltanat-ı seniyyenin sadâkatkâr hayr-hâh olup uğur-ı Devlet-i Aliyye'de cansiparâne ve divit-mendâne rû-nümâ olan hüsn-i hizmet ve himmeti cümle indinde zâhir ve aşikâr..."

¹²⁹ Bayram, *Enverî 1787-1792 Osmanlı-Rus Avusturya Savaşı*, 807; *Târîh-i Cevdet 2*, 1363.

¹³⁰ BOA, A.MKT, d. 1026, Tarih: 1205 (1790/1791), hüküm no: 12.

¹³¹ BOA, A.MKT, d. 1026, Tarih: 1205 (1790/1791), hüküm no: 11.

¹³² Bayram, *Enverî 1787-1792 Osmanlı-Rus Avusturya Savaşı*, 811, *Târîh-i Cevdet 2*, 1368.

Sadrazam Yusuf Paşa'nın bu konuşması Tatar kuvvetlerinin Osmanlı ordusu ile savaşmalarının önemini göstermektedir. Her ne kadar bu meşveret toplantısında yigite edilecek mücadele konuşulmuş olsa da asıl düşünülen barış antlaşmasının yapılmasıydı. Bundan sonraki toplantılarda Ruslarla barış anlaşması üzerine konuşulmuş, mecliste bulunan Baht Giray Han barışın bir an önce yapılmasına dair düşüncelerini dile getirmişti.¹³³ Osmanlı Devleti barış antlaşmasından önce 31 Temmuz 1791 tarihinde, Ruslarla sekiz aylık bir ateşkes antlaşması imzaladı. Yapılan bu ateşkesle beraber Rusların saldırmayacakları Abaza ve Çerkez kavimlerine bildirilmiş, onlara Rus sınırlarına saldırmamaları ve biraz dinlenmeleri söylenmişti.¹³⁴

İki taraf da antlaşmanın kısa sürede yapılması konusunda hemfikirdi. Karşılıklı görüşmeler sonucunda barış müzakerelerinin Yaş kasabasında yapılmasına karar verildi.¹³⁵ Kasım ayında başlayan ve yaklaşık iki buçuk ay süren uzun görüşmeler sırasında anlaşmazlıkların yaşandığı konulardan biri Kuban sınırıyla ilgiliydi. Ruslar buranın iki devlet arasında sınır olmasını kabul ederken buradaki kabilelere bağımsızlık verilmesi konusunda ısrarcıydı. Osmanlı murahhasları bunu kabul etmiyordu. Osmanlı tarafı çözüm olarak, Kuban sınırında Osmanlı hâkimiyeti altında yaşayan kabilelerin barışa zarar verecek bir harekette bulunmalarına engel olacağı garantisini vermiş, Kubanlıların sınırı geçerek Rus halkına zarar vermesi durumunda zararın kendileri tarafından tazmin edileceğini belirtmiştir. Diğer konularda da anlaşıldıktan sonra 10 Ocak 1792'de Yaş Antlaşması imzalandı. Antlaşmaya göre Ruslar Kafkasya'da işgal ettikleri Bucak bölgesi, Bender, İsmail, Akkirman, Kili, Faş, Sohum, Soğucak ve Anapa gibi kaleleri ve etrafında bulunan kasaba ve köyleri Osmanlı'ya iade etti.¹³⁶

Baht Giray Sultan, Yaş Antlaşması'ndan sonra Kuban Hanı ünvanıyla Rumeli'deki çiftliğinde ikamet ediyordu.¹³⁷ Yusuf Paşa'dan sonra sadrazam olan Melek Mehmed Paşa Baht Giray Sultan'ı çiftliğinden Dersaadet'e davet ederek onun Kafkasya bölgesiyle ilgili görüşlerine başvurmuştu. Baht Giray Sultan 1792 yılının Haziran ya da Temmuz ayında Bebek Bahçesi'nde Sadrazam Melek Mehmed Paşa'nın başkanlığında yapılan meşveret toplantısına katılmış ve meclistekilere Kuban, Kabartay ve Anapa taraflarıyla ilgili bilgilerini aktarmıştı.¹³⁸

Baht Giray Sultan Rumeli'de ikamet ederken maiyetindeki Tatarların buldukları bölgeyi yağmalamaları üzerine Kuban Hanlığından alınmış 24 Temmuz 1792 tarihinde Girit'e sürgün edilmişti. Buradaki Kandiye Kalesi'nde ikamet ederken Rumeli'de bulunan ailesi de yanına gönderilmişti.¹³⁹ Bu sürgün sadece Baht Giray Sultan ile sınırlı kalmamış İstanbul'da bulunan abisi Mehmed Giray Sultan; Rodos'a, Hacı Giray Sultan da İstanköy Adası'na sürgün edilmişti. Aynı zamanda düzeni bozduğu düşünülen kişiler de çeşitli adalara sürülmüştü.¹⁴⁰

Baht Giray Sultan, Girit Adası'nın iklimine alışamadığından hastalanmış bu nedenle İstanbul'dan Tekfurdağı ve Gelibolu taraflarına geçmek için izin istemişti. İstanbul'a gönderdiği

¹³³ Bayram, *Enverî 1787-1792 Osmanlı-Rus Avusturya Savaşı*, 843.

¹³⁴ Hatice Çetin Durgun, "197 No'lu Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi" (Yüksek Lisans Tezi Akdeniz Üniversitesi 2009), 18, "...sizlerin dahi kabileleriniz halkıyla râhat ve dinlenmeniz husûslarına ve Moskovlu tarafından sekiz aya dek sizlere bir dürlü ta'addi ve tecâvüz olunmamasına taraf-ı Devlet-i Aliyyemden kavî şurûtlara bağlanup her biriniz yerlü yerinizde kâr u kesb ve işlerinize meşgûl olacağınız bî-iştibâh olmağla bundan sonra bulunduğunuz yerlerde ve yurdlarda kendü hâlleriniz ile duruşup sekiz aya dek Moskovlu cânibine bir dürlü ta'addi ve hasâret etmeyüp barışık ve dostluk mu'âmelelerine ihtimâm ü dikkat ve hilâfi hareketden ittika ve mücânebet eylemeniz bâbında."

¹³⁵ Bayram, *Enverî 1787-1792 Osmanlı-Rus Avusturya Savaşı*, 825.

¹³⁶ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Kaleleri* (İstanbul: 2016), 210; Kuzucu, *Kırım Hanlığı ve Osmanlı Rus Savaşları*, 236.

¹³⁷ BOA, *HAT*, 194-9591, Tarih: 29 Zilhicce 1204 (9 Eylül 1790).

¹³⁸ Adnan Baycar, *Ahmed Câvid Hadîka-i Vekâyi'* (Ankara: TTK Yay., 1998) 57. Burada Baht Giray Han'ın görevden alınmasının nedenleri arasında Osmanlı'ya zarardan başka bir hizmet veremeyeceği, hanlığı zamanında da pek fayda sağlayamadığı yazılıdır. Halim Giray, *Gülün-i Hânân*, 113; Târîh-i Cevdet 1, 1495. Ahmet Cevdet Paşa burada III. Selim'in artık savaş usulünün değiştiğini ve akıncı kuvvetlerin savaşlarda faydalı olamayacağını bu nedenle de Tatarların naz ve niyazlarının çekilmesine gerek kalmadığını düşündüğünü yazmaktadır.

¹³⁹ Çınar, "Edîb Tarihi", s. 337-338.

¹⁴⁰ Vâsîf Ahmed, *Mehâsinü'l-âsâr ve Hakâikü'l-ahbâr* (Hicrî 1203-1209), Ali Emirî, nr. 608, vr. 105b.

kâtibi Mustafa Efendi de hanın çektiği ıstırapı sözlü olarak yetkililere iletmiş, Bursa taraflarında bir yerde ikametine izin verilmesini rica etmişti.¹⁴¹ Sürgüne gönderilen Girayların ailelerinden Bâbiâlfî'ye affedilmeleri ve sürgün yerlerinin değiştirilmesiyle ilgili ricalar gönderiliyordu. Bu nedenle sürgündekiler uzun süre aynı yerde kalmamış, farklı yerlerde ikamet etmişlerdi. Baht Giray Sultan'ın sürgün yeri de bu nedenle sabit olmamış Girit'ten sonra Midilli Adası, Sakız Adası ve Tekfurdağı gibi yerlerde kalmıştı. Bir ara çiftliğinin bulunduğu Paşa Köyü'ne gelmiş çok geçmeden tekrar Midilli Adası'na gönderilmişti.¹⁴²

Baht Giray Sultan, dokuz yıllık sürgün hayatı sırasında Midilli'deyken 28 Ocak 1801 tarihinde 56 yaşındayken vefat etmiş Mekke Şeriflerinden Şerif Niam'ın mezarı civarında defin edilmişti. Midilli Adası'nda bulunan kendisine kayd-ı hayat şartıyla verilen gelirlerin bir kısmı ise ailesine bırakılmıştı.¹⁴³ Baht Giray Sultan Kırım Giray Han'ın büyük oğluydu. Kırım Giray'ın hanlığı zamanında Yedisan seraskerliği yapmış Kaplan Giray Han zamanında nureddin olmuş, Maksud Giray Han zamanında ise kalgay olarak hizmet vermişti.¹⁴⁴ Şubat 1778 yılında III. Selim Giray'ın Şahin Giray'ı koruyan Rus askerlerine karşı verdiği mücadele sırasında Baht Giray'a bağlı Tatarlar da savaşmıştı.¹⁴⁵ Baht Giray Sultan cömert, dirayetli ve doğru konuşan bir karakterdi. Hafızası oldukça güçlü, iyi okumuş ve bilgili biriydi. Bu özelliğinden dolayı Kuban Hanlığına layık görülmüş, meşveret meclislerine çağrılmış ve görüşleri alınmıştır. Baht Giray Sultan'ın Kuban Hanlığı süresi üç sene sekiz aydır.¹⁴⁶

Sonuç

18. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı İmparatorluğu, Kafkasya ve Balkanlar'daki topraklarını koruma mücadelesi verirken Rus Çarlığı, bu toprakları adım adım ele geçirmekteydi. Her iki devlet de bölgedeki nüfuzunu artırmak için çeşitli stratejiler geliştirmekteydi. 1787-1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya Savaşı sürecinde her iki tarafın stratejisi, bölgedeki kabilelerin savaşçı doğasını ve bağımsızlık arzusunu kullanmaya dayanıyordu. Bu stratejiye göre yerel kabilelerle ittifak kurularak düşmana karşı üstünlük sağlanması amaçlanıyordu. Kuban Hanlığı da bu stratejik plan doğrultusunda Osmanlı Devleti tarafından kuruldu ve Kırım girayları, sultan olarak bu hanlığın yönetimine getirildi.

Osmanlı Devleti, Kırım Hanlığının boşluğunu Kuzey Kafkasya'daki Tatar, Çerkes ve Abaza gibi kabilelerle doldurma yoluna gitti ve onlarla ilişkilerini güçlendirdi. Özellikle Ferruh Ali Paşa'nın Rus tehdidine karşı "ortak düşman" söylemi başarıyla uygulandı. Şahbaz Giray Sultan ve Baht Giray Sultan'ın önderliğinde toplanan Tatar ve diğer kabileler, Osmanlı ordusuna hizmet ederek bazı cephelerde başarıların elde edilmesine katkıda bulundular. Şahbaz Giray Sultan'ın Yaş ve Bükreş savunmasında elde ettiği başarılar, Serdarıekrem Gazi Hasan Paşa ile Baht Giray Sultan'ın İsmail Kalesi'ni savunmaları, Kırım giraylarının Osmanlı ordusundaki hizmetlerinin dikkate değer olduğunu göstermektedir.

Osmanlı Devleti'nin Kuban Hanlığını kurarak bölgedeki toplulukları bir liderin yönetimi altında toplaması Osmanlı ordusunun savunma kapasitesini güçlendirmiştir. Sonuç olarak, Rus Çarlığı ile arasındaki güç mücadelesinde Osmanlı İmparatorluğu Kırım gibi önemli bir hedefi geri alamamış ancak bölgedeki kabilelerle yapılan iş birliği Osmanlı Devleti'ne avantaj sağlamıştır.

¹⁴¹ BOA, HAT, 238/13237, Tarih: 29 Zilhicce 1207 (7 Ağustos 1793).

¹⁴² Halim Giray, *Gülbün-i Hânân*, 113.

¹⁴³ Hüseyin Sarıkaya, *Ahmed Vâsıf Efendi Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr [Osmanlı Tarihi (1209-1212/1794-1805)]*, Çamlıca, İstanbul 2017, s. 447 Vasıf Baht Giray Sultan'ın ölüm tarihini "Fevt-i Baht Girây Hân" başlığında "şehr-i Ramazan'ın evâ'ili" olarak not etmiştir. Halim Giray ise "1215 şehr-i Ramâzan-ı şerifinin 13. günü" şeklinde tam tarih vermiştir, Halim Giray, *Gülbün-i Hânân*, 113; Hakan Kırımlı'nın yaptığı araştırmada Şerif Niam'ın mezarının yakınlarında Baht Giray'a ait bir mezar taşı bulunamamıştır, Hakan Kırımlı, "Giray Hanedanının Osmanlı Devleti Topraklarında Kalan Maddi İzleri", 918.

¹⁴⁴ BOA, AE.SABHI, 298/20060, Tarih: 26 Zilkade 1188 (28 Ocak 1775).

¹⁴⁵ Ozan Kahya, "Özi Kalesi", 186.

¹⁴⁶ Halim Giray, *Gülbün-i Hânân*, 113.

Kaynakça**Arşiv Kaynakları****Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)**

BOA, A.MKT, d. 1026, Tarih: 1205 (1791).

Hatt-ı Hümayûn

1451-79, HAT, 17-751, HAT, 1384-54775, HAT, 11-427, HAT, 13-84, HAT, 52-797, HAT, 194-9591, HAT, 19-884, HAT, 11-406, HAT, 1108-49021, HAT, 186-8792, HAT, 200-10241, HAT, 194-9591.

Cevdet Askeriye

C.AS., 449-41196, C.AS.1135-50412.

Cevdet Hariciye

C.HR.149-7440, C.HR.121-6008, C.HR.84-4159.

Cevdet Eyalet-i Mümtaze

C.MTZ., 13-601, C.MTZ., 17-814, C.MTZ, 6-293, C.MTZ., 12-589.

Cevdet Maliye

C.ML., 14-605.

Alî Emiri Abdülhamid I

AE.SABH.I., 13-1148, AE.SABH.I., 10-878, AE.SABH.I., 4-350, AE.SABH.I., 173-11560, AE.SABH.I., 250-16786.

Yazma Eser

Vâsıf Ahmed, *Mehâsinü'l-âsâr ve Hakâikü'l-ahbâr* (Hicrî 1203-1209), Ali Emirî, nr. 608.

Araştırma ve İncele Eserler

Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, haz. Sadık Emre Karakuş-Murat Babuçoğlu, Kitap 1-2, Ankara: TOBB, 2017.

Alan, W. Fisher, *Kırım Tatarları*. İstanbul: Selenge Yay., 2009.

Alan, W. Fisher, *The Russian Annexation Of The Crimea*. Cambridge: University Press, 1970.

Aliyeva Sevinç-Asker Ali, "Nogay Kıyımı: Rusya İmparatorluğu'nun Nogayları İmha Eylemi ve Günümüzdeki Yankıları" *Uluslararası Suçlar ve Tarih* 13 (2012): 39-57.

Alpargu, Mehmet, *Nogaylar*, İstanbul: Değişim Yay., 2007.

Aslan, Mahir, "1783 Kırım'ın Rusya'ya İlhakı Sürecinde II. Katerina'nın Yunan Projesi ve Önemi", *Türk Dünyası Araştırmaları* 213 (2014): 221-230.

Aslan, Mahir, "Rusya'nın Bir Karadeniz Devleti Olması Sürecinde Grigoriy Aleksandroviç Potemkin", *Karadeniz Araştırmaları* XV/59 (2018): 83-105.

Başer, Alper, "Şahbaz Giray Han (1732/33-1793) Üzerine Bir Biyografi Denemesi" *Türkistan'dan Anadolu'ya Tarihin İzinde*, Prof. Dr. Mehmet Alpargu'ya Armağan içinde ed. Zeynep İskefiyeli-Muhammed Bilal Çelik, Ankara: Nobel Yay., (2020):889-908.

Baycar, Adnan, Ahmed Câvid Hadîka-i Vekâyi', Ankara: TTK Yay., 1998.

Baycar, Adnan, *Osmanlı Rus İlişkileri*, İstanbul: Yeditepe Yay., 2004.

- Bayram, Ümmügülsüm Filiz, *Sadullah Enverî Târîhi 1787-1792 Osmanlı-Rus Avusturya Savaşı Üçüncü Cilt İnceleme ve Metin*, Ankara: TÜBA, 2023.
- Bülbül, İsmail, “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Kuban Boyunda Siyaset, Etnik Yapı ve İktisat”, *Vakanüvis*, Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/International Journal of Historical Researches, Kafkasya Özel Sayısı/Special Issue on Caucasia, (2017): 73-114.
- Çalışkan, Muharrem Saffet, “Vekâyi'nüvis Enverî Sadullah Efendi'nin Tarihinin I. Cildi'nin Metin ve Tahlili 1182-1188/1768-1774” Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2000.
- Çınar, Ali Osman, “Mehmed Emin Edîb Efendi'nin Hayatı ve Târîhi” Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1999.
- Çiçek, Hikmet, “(Vekâyi'nüvis) Sadullah Enverî Efendi ve Tarihi'nin II. Cildi'nin Metin ve Tahlili (1187/1197-1774-1783)” Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2018.
- Durgun, Hatice Çetin, “197 No'lu Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi” Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2009.
- Efe, Ayla, “Silistre Eyaleti'nde Osmanlı-Rus Savaşları, Küçük Kaynarca'dan Berlin'e”, *OTAM* 19/19, (2006): 139-174.
- Ekrem, Mehmet Ali, “Kırım ve Nogay Türklerinin Osmanlı Devrinde Dobruca'ya ve Tüm Rumeli'ye Geçmeleri ve Yerleşmeleri” *Kongreye Sunulan Bildiriler İçinde* III, Ankara: VIII. Türk Tarih Kongresi, (1976): 1600-1606.
- Emecen, Feridun, “İsmail”, *DİA* 23, (2001): 82-84.
- Emecen, Feridun, “Son Kırım Hanı Şahin Giray'ın İdamı Meselesi ve Buna Dair Vesikalar”, *Tarih Dergisi* 34, (2011): 315-346.
- Engin, Hakan, “1787-1792 Osmanlı, Rus-Avusturya Harpleri Sırasında İbrail Kalesi” Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 2013.
- Erçelebi, Erbuğ, “190 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (97-198)” Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, 2012.
- Ertekin, Işık, “Kili Kalesi 1767-1792” Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 2015.
- Fedakar, Cengiz, “1787-1792 Osmanlı-Avusturya Rus Savaşlarında Edirne Lojistiği”. *Prof. M. Tayyib Gökbilgin ve Edirne Sempozyumu İçinde*, Edirne: Trakya Üniversitesi Yay., (2015): 151-160.
- Fedakar, Cengiz, “1897-1791 Osmanlı-Rus Savaşı Öncesi Kuzey Kafkasların Tahkimi: Anapa Kalesi”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 4 (2009): 43-51.
- Fedakar, Cengiz, “Anapa Kalesi”, *Yeni Türkiye Kafkaslar Özel Sayısı XI* 81 (2015): 276-289.
- Fedakar, Cengiz, “Hotin Kalesi (1787-1792 Osmanlı-Avusturya, Rusya Savaşlarında)”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* 3 (2019): 513-544.
- Fedakar, Cengiz, “Soğucak Kalesi'nin İnşaası (1728)”, *XVIII. Türk Tarih Kongresi içinde*, VI, (2018,):97-113.
- Fedakar, Cengiz, *Bender Kalesi 1768-1774*. İstanbul: Kitabevi, 2019.
- Fedakar, Cengiz, *Kafkasya'da İmparatorluklar Savaşı*. İstanbul: İş Bankası Yay., 2014.
- Giray, Halim, *Gülbün-i Hânân*. ed. Doç. Dr. Bekir Günay. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Avrasya Enstitüsü, 2013.
- Gökçe, Cemal, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğunun Kafkasya Siyaseti*. İstanbul: Şamil Eğitim ve Kültür Vakfı, 1979.

- Güney, Kadir, “190 Numaralı Mühimme Defteri'nin Özetli Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H. 1204-1204, M. 1789-1790; sayfa 1-97)”, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, 2012.
- Hakimov, Rafail- Kemaloğlu, İlyas, *Atlas Tartarica*, İstanbul: Feriye Yayınevi, 2017.
- Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1992.
- İnalçık, Halil, “Kalgay”, *DİA* 24, (2001): 259.
- Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 5*. İstanbul: Yeditepe Yay, 2005.
- Kahya, Ozan “Özi Kalesi”, Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, 2013.
- Kırımlı, Hakan, “Giray Hanedanının Osmanlı Devleti Topraklarında Kalan Maddi İzleri”, *Belleten* 85/304, (2019): 889-931.
- Kırımlı, Hakan, *Geraylar ve Osmanlılar*, İstanbul: Ötüken Yay., 2022.
- Köse, Osman *1774 Küçük Kaynarca Anlaşması*, Ankara: TTK Yay., 2020.
- Kurat, Akdes Nimet, *XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara: TTK Yay., 1972.
- Kuzucu, Serhat, *Kırım Hanlığı ve Osmanlı-Rus Savaşları*. İstanbul: Selenge Yay., 2013.
- Mercan, Mehmet *Katerina Tarihi*. Ankara: Nobel Kitabevi, 2010.
- Nusel, Emre, “1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Kafkas Hanlıklarının Faaliyetleri” Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 2015.
- Özcan, Abdülkadir, *Ahmed Cevdet Paşa Târîh-i Cevdet IV*, Ankara: TTK Yay., 2020.
- Özer, Abdurrahim, “The Ottoman-Russian Relations Between The Years 1774-1787” Master's Thesis, *Bilkent University*, 2008.
- Russev, Nikolay, “Tatarı Kak-To Sovsem İşcezl”, (Poslednie Mesyatsı İstorii Bucakskoy Ordı), Rusin: *Mejdunarodny İstoriçeskiy Jurnal* No:1 (27), Kışinev (2012): 137-153.
- Sami Nogay, *Nogay Türkleri*. Ankara: Ayrıntı Basımevi, 1997.
- Sarıcaoğlu, Fikret, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*. İstanbul, Tarih ve Tabiat Vakfı Yay., 2001.
- Sarıkaya, Hüseyin, *Ahmed Vâsıf Efendi Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr [Osmanlı Tarihi (1209-1212/1794-1805)]*. İstanbul: Çamlıca Yay., 2017.
- Solovyev, Sergey Mihayloviç, *İstoriya Rossii s Drevneyşih Vremen*, Tom. XXVIII, K.6, Petersburg 1879.
- Spencer, Edmund, *Türkiye, Rusya Karadeniz ve Çerkezistan*. çev. Dilek Cenkçiler. Ankara: TTK Yay., 2014.
- Şirokorad, A. B., *Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kırana Osmanlı-Rus Savaşları*. İstanbul: Selenge Yay., 2009.
- Yağcı, Zübeyde Güneş, “Osmanlı Devleti'nin Kuzey Kafkasya Siyaseti: Çerkezlerden Bağlılık Senedi Alınması”, *Karadeniz*, (2009): 97-109.
- Zinkeisen, Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 5*. İstanbul: Yeditepe Yay., 2011.